

DE BALJUWS VAN KALKEN TIJDENS HET ANCIEN REGIME (LAATSTE KWART VEERTIENDE EEUW TOT EN MET 1795)

*Waar der niets en is, baljuw verliest zijn boete*¹

Luc Haeghens

I. Inleiding

Ambtenaren vormen een essentieel element in de organisatie van een staat. Zij verzamelen informatie met het oog op de controle van de burgers in functie van een bepaald beleid. Historici hebben de afgelopen decennia veel aandacht besteed aan het staatsvormingsproces van de Europese staten².

De uitbouw van een vast belastingstelsel en het verwerven van een monopolie op het gebruik van geweld door de staat bleken daarbij belangrijke hefbomen³. Door de vroege en uitgebreide middeleeuwse bronnen vormde het graafschap Vlaanderen een ideale regio om dit staatsvormingsproces te bestuderen. De hofambten (onder andere kamerling, seneschalk, constabel, hofschenker) en de hoge regionale ambten (burggraaf) werden in leen gehouden van de graaf van Vlaanderen en kregen, net als andere lenen, in de loop van de elfde eeuw een erfelijk karakter⁴. De erfelijkheid van deze belangrijke ambten leidde soms tot conflicten tussen de graaf van Vlaanderen en deze leenmannen.

Vanaf het einde van de twaalfde eeuw begon de graaf daarom ambtenaren te benoemen die hun ambt niet in leen hielden van de graaf. De graaf kon deze ambtenaren naar eigen inzichten benoemen en ontslaan, zodat de duur van hun ambt per definitie tijdelijk was⁵. De

¹ In vele gevallen kwam een deel van de opgelegde boeten ten zijnen profijte, van waar het oude spreekwoord overgebleven is. VAN DEN HAUWEELSCHEN D., 'Brieven XIX. Wingene', *Rond den Heerd: een leer- en leesblad voor alle lieden*, volume 6, Brugge, 1870, p. 309-312, pp. 310.

² BLOCKMANS W.P., HOLENSTEIN A., MATHIEU J. (ed.), *Empowering Interactions. Political Cultures and the Empowering of the State in Europa 1300-1900*, Farnham, 2009.

³ TILLY CH., *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990*, Cambridge, 1994.

⁴ WARLOP E., *De Vlaamse adel voor 1300*, deel I, Handzame, 1968, p. 114-207.

⁵ DE HEMPTINNE TH., VANDERMAESEN M., 'De ambtenaren van de centrale administratie van het graafschap Vlaanderen van de 12^e tot de 14^e eeuw', *Tijdschrift voor geschiedenis*, 93, 1980, p. 177-209.

uitbouw van een netwerk van centrale en lokale ontvangers was nodig voor het genereren van inkomsten⁶.

Vanaf de tweede helft van de twaalfde eeuw kwamen baljuws voor in steden zoals Gent (1169), Veurne (1170) en Ieper (1172)⁷. Nog vóór het midden van de dertiende eeuw strekte een netwerk van deze gerechtelijke ambtenaren zich uit over alle Vlaamse steden en plattelandsdistricten (kasselrijen). In de tweede helft van de dertiende eeuw verschijnen ook de eerste baljuws in lokale heerlijkheden als vertegenwoordigers van de lokale heer⁸.

Er werd nog weinig onderzoek gedaan naar de baljuws van deze heerlijkheden⁹. In 2014 verschenen artikels over de baljuws van de heerlijkheid Laarne tot het einde van de achttiende eeuw¹⁰ en de baljuws van Raveschoot, een kleine heerlijkheid tussen Laarne en Kalken die rechtstreeks in leen werd gehouden van het leenhof van Dendermonde¹¹.

⁶ Voor de periode tot 1384, zie KITTELL E., *From Ad Hoc to Routine. A Case Study in Medieval Bureaucracy*, Philadelphia, 1991. Voor de periode 1374-1404, zie SOENS T., *De rentmeesters van de graaf van Vlaanderen. Beheer en beheerders van het grafelijk domein in de late middeleeuwen*, Verhandelingen Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, nieuwe reeks, nr. 9, Brussel, 2002.

⁷ Voor de periode tot 1384, zie NOWÉ H., *Les baillis comaux de Flandre des origines à la fin du XIVe siècle*, Académie royale de Belgique. Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques. Mémoires. Collection in-8°, deel XXV, Brussel, 1929. Voor de periode 1384 tot 1477, zie VAN ROMPAEY J., *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, jg. XXIX, nr. 62, Brussel, 1967.

⁸ SPEECKE M., ADRIAENS M., DONCHE P., HOLLESTELLE J., BUYLAERT F., *Repertorium van de hogere heerlijkheden van het graafschap Vlaanderen, ca. 1360-ca. 1570*, Historische monografieën Vlaanderen 5, 2 delen, Gent, 2023.

⁹ Zie bijvoorbeeld MOELAERT R., *De grafelijke baljuws-ontvangers van Ursel en Wessegem tussen 1431-1626*, Appeltjes van het Meetjesland, 25, 1974, p. 208-233; VAN ERMEN E., *Het ambtenarenkorps in enkele laatmiddeleeuwse heerlijkheden: een Brabants voorbeeld in Machtstructuren in de plattelandsgemeenschappen in België en aangrenzende gebieden (12de-19de eeuw)*, Handelingen van het 13^e Internationaal Colloquium, Spa, 3-5 sept. 1986, Gemeentekrediet. Historische Uitgaven, reeks in-8°, nr. 77, Brussel, 1988, p. 293-309.

¹⁰ DE WILDE J.R.J., 'De baljuws van Laarne: hun chronologie en hun eed', *Castellum*, XXXI, nr. 1, 2014, p. 9-26 (met dank aan de auteur voor een aantal bronverwijzingen en het proeflezen van dit artikel).

¹¹ HAEGHENS L., 'Eigenaars en baljuws van de heerlijkheid Raveschoot te Kalken', *Castellum*, XXXI, nr. 1, 2014, p. 27-36.

In deze bijdrage geven we aan de hand van de lijst van de opeenvolgende baljuws met personalia¹² en markante gebeurtenissen een inblik in het ambt van baljuw van de heerlijkheid Kalken¹³.

ARA: Algemeen Rijksarchief Brussel	RAG: Rijksarchief Gent
SAA: Stadsarchief Aalst	SAG: Stadsarchief Gent
RSK: Registers/akten van de Gentse schepenen van de Keure	OAK: Oud Archief Kalken
MNW: Middelnederlandsch Woordenboek	VMNW: Vroegmiddelnederlands Woordenboek
WNT: Woordenboek der Nederlandsche Taal	FDMW: Familiefonds de Merode-Westerloo ¹⁴

Tabel 1. Overzicht van de gebruikte afkortingen bij de archiefbronnen.

II. Het baljuwsambt

De baljuw speelde een eersterangsrol binnen de Kalkense dorpsgemeenschap met belangrijke rechterlijke, bestuurlijke en politionele bevoegdheden, en kon vanuit zijn ambt (*causa officio*) een rechtszaak aanspannen tegen derden om de belangen van zijn werkgever te behartigen. We citeren Cyriel Dauwe: *De baljuw, meestendeels een bekwaam man van goeden huize, steeds alhier verblijvende, de oude gebruiken of costumen ende wetten kennende, en rechtstreeks aangesteld door den heer, die hij vertegenwoordigde, was de eerste rechterlijke ambtenaar der gemeente; hij had het recht van aanhouding, gevangen stelling en beschuldiging en voerde de lage, middelbare en hoge rechtsoefening*¹⁵ uit. Voor hem moesten de wethouders, de ambtenaars en de nieuwe bezitters van leengoederen hunnen eed doen. Hij zat de zittingen voor van het schepencollegie, hij

¹² Hiervoor werden vooral de Kalkense parochieregisters dopen, huwelijken en begrafenissen gebruikt, zie overzichtswerken in bronnen en <https://search.arch.be>.

¹³ Over de heerlijkheid Kalken, zie SPEECKE M., ADRIAENS M., DONCHE P., HOLLESTELLE J., BUYLAERT F., o.c., deel 1, nr. 277, Gent, 2023, p. 481-483.

¹⁴ Dit omvangrijke fonds bevat van de heerlijkheden Kalken en Nieuwengaver naast veel baljuwsrekeningen ook renteboeken, charters, octrooien, processtukken, enz. van de dertiende tot de achttiende eeuw. Zie de PDF-bijlage bij het thema *Het Familiefonds de Merode-Westerloo, deel I: renteboeken en -lijsten* op: <https://www.bloggen.be/haeghens/archief.php?ID=3268400>.

¹⁵ Lagere justitie met rechtspraak over testamenten, verkoopakten, erfenisverdelingen enz., middele justitie bij burgerlijke en criminele zaken, met boetes of minnelijke schikkingen (*composities* of *moderaties*) om een proces te vermijden, tot verbanning en lijfstraffen, en de hoge justitie met het recht op terdoodveroordeling en het doen uitvoeren van de doodstraf.

ontving de heerlijke inkomsten¹⁶ en voor hem moesten, bij elke verandering van eigenaar, de leenen verheven worden. Door velen gevreesd en van ontzag bij het volk was hij, door zijne bediening verplicht de voorrechten van den heer te handhaven en zelf genoot hij talrijke gunsten en bijwinsten waardoor het baljuwschap alhier zeer gezocht werd. Daarenboven bedreef hij gewoonlijk de landbouwnering en had wagens en paarden of nam terzelftertijd andere taken waar¹⁷.

We weten niet of en hoe een vacature werd bekendgemaakt, bijvoorbeeld via een kerkgebod op zondag na de hoogmis, wat alle vereiste competenties waren, en hoe de selectieprocedure precies verliep. De heer en vrouw van Kalken woonden zelf niet in het dorp en beschikten dus niet over informatie uit de eerste hand. We kunnen veronderstellen dat zij zich baseerden op aanbevelingen van notabelen zoals de zittende baljuw, burgemeester, schepenen en pastoor, of via hun sociaal netwerk zelf op zoek gingen naar een geschikte kandidaat die van buitenaf kwam. Over het salaris en die gunsten en bijwinsten zijn we beter geïnformeerd.

Enkele voorbeelden:

item inden eerst gherekent als huutgheven mijnen drie pont groten¹⁸ tjaers erfelijke rente ghelijc dat ic ende Jorijs vanden broucke in zijnen tijt die jaerlicx ghehadt hebben ghelijc dat blijft bij alden rekenynghen ghepasseert ende ooc bij eender wettelijke choopie van schepenen van ghedeele¹⁹ in ghent²⁰.

item voor mijnen rock (ambtskostuum) van dat ic eenen jaer ghedient hebbe die my mijn vrouwe beloofde alle jaren eene te ghevene also langhe als ic bailliu ware, dan ic de commissie (aanstelling) anverdde 24 schellinghen grooten²¹.

¹⁶ Een artikel is in voorbereiding in verband met de rekeningen voor de periode 1500-1700 die elke baljuw periodiek moest indienen bij de eigenaars van de heerlijkheid Kalken.

¹⁷ DAUWE C., *Calcken door de Eeuwen heen: historische bijdragen getrokken uit de archieven der gemeente*, Kalken, 1908, p. 7.

¹⁸ Het toenmalige muntstelsel: 1 pond (*lb*) = 20 schellingen (*s*), 1 schelling = 12 groten (*gr*), 1 groot = 12 deniers (*d*).

¹⁹ De dertien Gentse schepenen van Gedele waren onder meer bevoegd voor het regelen van voogdijen of erfenissen en het verzoenen van twistende partijen als vrederechters van hun tijd.

²⁰ ARA, FDMW, VDA 95a, rekening baljuw Lieven Vanden Neste 1509-1510.

²¹ ARA, FDMW, VDA 95/2, rekening baljuw Michiel Weemaes 1536-1537.

- item mynen heere ghelevert int zynen huys tauwen hove*²² 38 *cappoenen*²³ *int pluymen danof de twee cappoenen intcomen zyn jaerlickx die tachterbleven waren te myner profyte*²⁴.
- item bynnen der tyt deser rekenynghe en zynder gheen leene verandert danof es ghewoondelyck te ontfaen 20 groten vanden bunder*²⁵ *die mynen heere den bailliu toeghelaten es voor zyn emolijmenten (vergoedingen bovenop het gewone salaris)*²⁶.
- in 1588 kreeg baljuw Denys Bracke naast de vergoeding voor een straatschouwing als salaris de vijftiende penning (circa 6,66%) op de gehele inkomsten, in 1590 bedroeg zijn *gagie* (wedde) slechts de twintigste penning (5%).
- in 1621 was dat bij Pieter Van Hecke opgetrokken tot de twaalfde penning (circa 8,33%), een percentage dat onveranderd bleef in 1697 voor Pieter Bauwens: *Item over syner tantjeme* (deel, percentage) *wesende den twaalfsten pennynck bedraghende over de portee van dese ontfanck* (de gehele ontvangst).
- in juli 1695 werd Lieven Scheere wegens overspel veroordeeld tot een boete van 16 ponden, 30 schellingen en 4 groten, waarvan de baljuw als indiener van de jaarrekening heeft *gheproffiteert het derde part houdende vijf ponden elf schellinghen eenen grote vier deniers*²⁷. Boetes tot drie pond kwamen integraal de heer toe: *ende up tselve heerscepe* [van calckene] *boete van drye pont parisis ende daer onder ende als van mijnen heerscepe vanden lychtervelsche binnen wettre hebbyck up my selven alle boeten van dry pont parisis ende daer onder*²⁸. In de baljuwsrekening

²² De heerlijkheid Sint-Goriks-Oudenhove nabij Zottegem (of het naburige Sint-Maria-Oudenhove), waarop Adrienne Cabilleau, vrouw van Kalken, in 1441 vruchtgebruik had.

²³ Een kapoen is een gesneden haan om het vlees vetter en malser te maken. De *kapoenrente* was een heerlijke rente die in natura betaald werd of, indien opportuun, ook werd omgezet in cash geld.

²⁴ ARA, FDMW, VDA 95/2, rekening Michiel Weemaes 1558-1559.

²⁵ De courante oppervlaktematen waren: 1 *roede* (circa 7 m²), 225 roeden = 1 *dagwand*, 300 roeden = *ghemet*, 800 roeden = 1 *bu(y)nder*. Een klein stuk grond was een *crap(pe)ken* of *-kin landts*.

²⁶ ARA, FDMW, VDA 95/2, rekening Michiel Weemaes 1560-1561.

²⁷ ARA, FDMW, VDB 301, meerjarenrekening baljuw Pieter Bauwens 1691-1697.

²⁸ ARA, FDMW, VDE 479, kopie van het *denombrement* of rapport dat Daneel van Herzele, heer van Lilare, liet opstellen op 17 november 1502 voor zijn stiefzoon Adriaan Vilain in verband met de heerlijkheden Kalken en het Lichterveldse. Het *denombrement* was een verslag van de nieuwe leenman met de naam van het leen, het leenhof waaronder het ressorteerde, de omvang, oppervlakte, en ligging, bijhorende rechten, achterlenen, feodale verplichtingen zoals de leendienst en overdrachtaks, en

van 1607 luidde het zo: *den doender dezer gheeft te kennen ende seght dat hy bevondt by den voorgaende rekenynghen van Denijs bracke den overleden voorgaenden bailliu dat myn heere van auden tyden competeert de boete van drye ponden parisis*²⁹.

Het was dus voor een baljuw persoonlijk van financieel belang om zoveel mogelijk inkomsten correct te innen. De ambtstermijn was onbepaald, ook toen de heer van Kalken kwam te overlijden en zijn nageslacht de fakkel overnam. Er zijn voorbeelden bekend van mannen die bij de start van hun loopbaan net geen vijftientig jaar oud waren, of anderen die stevig in het zadel bleven zitten tot op zeer hoge leeftijd. Enkelen startten als griffier of klerk en hielden de administratie bij voor de kerkelijke en de wereldlijke overheden, om dan op te klimmen op de sociale ladder, of oefenden daarnaast het beroep uit van notaris of advocaat. Anderen waren eerst schepen of meier, een rechterlijke ambtenaar die de baljuw bijstond of kon vervangen bij zijn afwezigheid, en onder meer belast was met de uitvoering van vonnissen bij burgerzaken en de openbare veiling van goederen. Volgens De Potter en Broeckaert was de baljuw meteen ook meier van het dorp, maar dat was pas definitief zo, voor wat Kalken betreft, na de ambtsperiode van meier Jan Bauwens, bij de tweede ambtsperiode van baljuw Mattheus Janssens (zie verder). Voordien waren beide functies strikt gescheiden. Dauwe vermeldt correct Bauwens als laatste meier in 1712³⁰. Een document uit 1638 bakent strikt de bevoegdheden tussen hen af, waaruit blijkt dat de meier meestal de tweede viool moest spelen (zie bijlage).

III. Chronologisch overzicht

De lijst met in totaal zesentwintig Kalkense baljuws vanaf het laatste kwart van de veertiende eeuw is gebaseerd op het werk van De Potter en Broeckaert, die veertien baljuws vermeldde³¹. Dauwe voegde er zes

andere lasten zoals renten en cijzen. Gebruikelijk over te maken aan de leenheer of baljuw binnen de veertig dagen na de akte van het leenverhef (*relief*) en het afleggen van de eed van trouw. Bij de laatste stap in deze drietrapsprocedure ontving de nieuwe leenman een ontvangstbewijs (*recepis*) met dikwijls dezelfde bewoordingen als bij het denombrement.

²⁹ ARA, FDMW, VD 984.

³⁰ DAUWE C., o.c., p. 16.

³¹ DE POTTER F., BROECKAERT J., *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen, Vierde Reeks, Arrondissement Dendermonde, Eerste Deel*, Gent, 1889, Kalken, p. 18-19.

aan toe³². Het huidige onderzoek leverde nog zes extra namen op, waarvan twee uit het familiefonds de Merode-Westerloo. Vanaf 1517 kunnen we via de wettelijke passeringen een nauwere tijdsvork bepalen waarbinnen ze actief waren. Wie rechtszekerheid zocht, kon vrijwillig tegen betaling de private rechtshandelingen laten bekrachtigen en opnemen in de *erfboucken*, schepenregisters met vooral de aan- en verkoop of ruil van gronden, of leningen met periodieke aflossing van renten, aanstelling van voogden, schenkingen en testamenten.

Illustratie 1. *Baljuw voert de koe van de boer weg*. Voorstel nr. 2 in een serie van zes kleine scènes van de opeenvolgende episodien van het verhaal van de Rechtspraak van graaf Willem III in het jaar 1336.

(Schets uit 1613, Bartholomeus Willemsz. Dolendo,
verzameling Rijksmuseum Nederland)

Correcties en/of aanvullingen blijven mogelijk, aangezien er zeker nog andere baljuws in dienst waren, maar hun naam werd helaas niet in de beschikbare archivalia aangetroffen, enkel een verwijzing. Enkele voorbeelden:

in een akte van 24 september 1396: *So erst segghen ende goeddunken van onser mannen dat mins her Jans bailliu van*

³² DAUWE C., o.c., p 16.

Massemine (Massemen) *of her Daneels* (zijn zoon) *sine kercghebod voren doen sal als hij se te doene heeft*³³.

in een akte van 18 maart 1402 (n.s.) veroordelen de Gentse schepenen Pieter Loetins die borg stond voor zijn broer Heinric tot het betalen van dertig schellingen grooten tornois aan de baljuw van Kalken³⁴.

in 1432 werd ene Willem van Cootveldt ervan verdacht *dat hi Janne van Cootveldt zinen broeder brocht zoude hebben van live ter doot*. De Raad van Vlaanderen³⁵ besliste *dat de voorseyde Jan [van Massemen], heere van Calkene, oft zyn bailliu van daer procederen zal moghen te wette ende voortgaen*³⁶.

akte met op de rugzijde: *Sentence donnée par ceux de parchons à gand* (de Gentse schepenen van Gedele) *condamnant le Baillif d'auderboorgh*³⁷ *de restituer une criminelle au Baillif de Calcken étant de la compétence du seigneur de calcken en date 27. avril 1440*³⁸.

1. JAN VANDEN KERCHOVE

van 17 juni 1387 tot 10 juli 1388

Hij is de oudste met zekerheid gekende baljuw. Uit een *vidimus*, een authentiek afschrift van 25 november 1414 van een originele akte gedateerd 17 juni 1387, blijkt dat baljuw Jan vanden Kerchove, samen met Jacop de Wilde, Jacop de Gheest, Willem Pauwels en Pieter vanden Zijpe, schepenen in Kalken, oorkondde dat Pieter Kegel en zijn vrouw Alijce Baers erkennen jaarlijks zes ponden parisis erfrente schuldig te zijn, bezet op plaatselijke landerijen, aan Pieter vander Leyen als erfgenaam van Heinric Hyoens, ten behoeve van het

³³ ARA, FDMW, VDA 420.

³⁴ VANDENSTEEN H., *Regesten op de Jaarregisters van de Keure, Schepenjaar 1401-1402*, Gent, 1981, p. 112. (n.s.): nieuwe stijl. Datums in de oude paasstijl (van Pasen tot Pasen het jaar nadien) staan dan omgerekend naar onze 1-januari stijl, die vanaf 1575 in de Zuidelijke Nederlanden werd ingevoerd.

³⁵ De Raad van Vlaanderen te Gent als hoogste gerechtshof in de graafschap Vlaanderen fungeerde ook als beroepshof; zie VAN PETEGHEM P., 'De Raad van Vlaanderen', in PREVENIER W., AUGUSTYN B. (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, ARA, Studia 72, Brussel, 1997, p. 131-156.

³⁶ ARA, FDMW, VDA 420.

³⁷ In de tekst genoemd als Librecht den Stoppelare. Hij was tussen 1435-1453 baljuw in Zomergem Ambacht dat behoorde tot de kasselrij Oudburg. Vermeld als Libeer de Stoppelare in https://mijnplatteland.com/mela/o_m/1986_3/oud_Zomergem.php.

³⁸ ARA, FDMW, VDA 420.

godshuis Onze-Lieve-Vrouw ter Nood Gods³⁹. Uit een vidimus van 24 november 1414 vernemen we dat op 10 juli 1388 Jan vanden Kerchove, samen met Jan van Masmene, heer van Kalken, Jan de Hertoghe, Willem Blanckaert en Jan vander Vennen, mannen van Zegher van Calkine in zijn heerlijkheid te Kalken⁴⁰, dezelfde financiële verplichting liet noteren voor het koppel Heinric Reyneere en Jaquemijne van Caudenhove⁴¹. Een verlatijnste vorm van de familienaam Vanden Kerchove komt reeds begin veertiende eeuw voor in Kalken: *Theodericus de Atrio*⁴².

2. THOMAS (Maes) DE(N) HERTOGHE

van 6 mei 1405 tot 22 januari 1410

Reeds genoemd op 25 februari 1398 als *mase den hertoghe clerck* in het testament dat Jan van Massemen, *heere van Calkine*, liet registreren voor de Gentse schepenen van Gedele⁴³. In die tekst komt ook de Kalkense *prochipape li[even] philipse*⁴⁴ voor. Den Hertoghe duikt enkele jaren later ook op in enkele andere Gentse akten: *Mergriete van Oudenhove*⁴⁵, *vrouwe van Wasqueile* (Wasquehal, département du Nord, Frankrijk), *verhuurt in naam van jonkheer Ghuye van Ghistele, haar echtgenoot, de windmolen van Kalken gedurende drie jaar tegen 38 zakken koren per jaar. Dit graan moet geleverd worden volgens de normen van Mergriete van oudenhove of van Thomaes sHertoghen. De molenaar zal hierbij 5 schellingen grooten ontvangen* (6 mei 1405)⁴⁶. *Pieter de Langhe erkent dat hij, als borg voor Stevine Bonaes, 6*

³⁹ RAG, Archief Heilig-Kerstkerk Gent, charter 235.

⁴⁰ Het betreft hier de heerlijkheid Nieuwengaver, ten noordwesten van Kalken. Een artikel in verband met de eigenaars (van Kalken - de Vos - Gheloot - Vilain) en hun baljuws van eind veertiende tot begin zestiende eeuw is in voorbereiding.

⁴¹ RAG, Archief Heilig-Kerstkerk Gent, charter 236.

⁴² BALTHAU E., 'Hoofdcijnsplichtigen van de Gentse Sint-Baafsabdij te Kalken en te Laarne (1295-begin 14de eeuw)', *Castellum*, XV, nr. 3, 1998, p. 6 en 17.

⁴³ SAG, Reeks 330, 11, 1398-99, folio 126 verso. Jan van Massemen overleed vóór 3 juni 1399. BUYLAERT F. et al., 'De adel ingelijst. "Adelslijsten" voor het graafschap Vlaanderen in de veertiende en vijftiende eeuw', *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, 2007, p. 78, noot 11.

⁴⁴ Hij komt niet voor in de lijst van de Kalkense pastoors bij DAUWE C., o.c., p. 246 noch bij DE POTTER F., BROECKAERT J., *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Vierde reeks. Arrondissement Dendermonde*, deel 3, Gent, 1893, Kalken, p. 38.

⁴⁵ Weduwe van Jan van Massemen, die hertrouwde met Guy van Gistel. Zij overleed in 1417.

⁴⁶ VAN DE WIELE J., *Regesten op de Jaarregisters van de Keure, Schepenzaar 1404-1405*, Gent, 1981, p. 132.

*ponden groten schuldig is aan Thomaese den Hertoghe, als baljuw en in de naam van de vrouw van Wachael in Kalken, van achterstallige pacht. Voldaan: 22 januari 1410 (n.s.)*⁴⁷.

Op 21 februari 1432 wezen de Gentse schepenen van de Keure⁴⁸ Thomas de Hertoghes verzoek af om samen met Jan Blankaert en andere poorters van Gent als leenmannen van de heer van Kalken *onghemoyt* te blijven in het geschil tussen de heer van Kalken en het leenhof van Kalken dat toen hangende was voor de Raad van Vlaanderen.

Zijn naam komt samen met die van Ghiselbrecht- en Philips- (*Lippin*) (zie tekst onder 3.), Margriete-⁴⁹ (gehuwd met Jan Van Achtere), en Jan⁵⁰ den Hertoghe ook voor in de Kalkense rente- en cijsboeken van begin vijftiende eeuw⁵¹, registers met grondgebruikers die periodiek grondlasten moesten betalen aan de heer van Kalken of de Tafel van de Heilige Geest⁵².

Thomas Den Hertoghe huwde Kateline Vanden Kerchove, dochter van Johannes (de vorige baljuw?) en Maria de Stene⁵³. Zij stichtten een eeuwige jaargetijde, waarvoor de pastoor eerst een verzoekschrift moest indienen bij de bisschop. Na goedkeuring werden op geregelde tijdstippen herdenkingsmissen gehouden tegen de periodieke betaling van een geldsom, veelal met (on)roerende goederen als onderpand - het

⁴⁷ GEVAERT M., *Regesten op de Jaarregisters van de Keure, Schepenjaar 1406-1407*, Gent, 1983, p. 180.

⁴⁸ SAG, Reeks 301, Registers van de schepenen van de Keure (RSK), nr. 31 (1431-32), f°57r°/12.

⁴⁹ Leenverhef uit de rekening 1432-34 van Pierre Mortier, baljuw van Wetteren en Schellebelle: *De merguerite la fille de thomaes le hertoghe laquelle du trespas* (overlijden) *de celui thomaes son pere releva ung fief* (ARA, Rekenkamers. Delen en banden (registers), 14536).

⁵⁰ Wellicht Jan den Hertoghe, pastoor van Schellebelle, zoon van Thomas' broer Ghiselbrecht: *De messire jehan le hertoghe presbytre* (priester) *lequel releva du trespas de ghiselbrecht le hertoghe son pere ung fief*, leenverhef uit de rekening 1454-1457 van Pierre Caelberch, baljuw van Wetteren en Schellebelle (ARA, Rekenkamers. Delen en banden (registers), 14536).

⁵¹ ARA, FDMW, VD 634; VD 65; VD 720; VD 869; VD 954 (renteboeken en -lijsten 15de-16de eeuw) en RAG, Kerkarchief Kalken, 458, Goedereninventaris van de Tafel van Heilige Geest van Kalken circa 1400: *Maes de Hertoghe op sinen mersch, endende op den molenacker*. Zie ook MEYS M., BALTHAU E., VAN DE SOMPEL A., 'Een vijftiende-eeuwse renterol van de Tafel van de Heilige Geest van de Sint-Denijsparochie van Kalken', *Castellum*, XXV, nr. 2, 2008, p. 5-25.

⁵² Ook Armendis genoemd. Die wereldlijke instelling bood, in samenwerking met de Kerk, materiële hulp aan behoeftigen, onder meer via bedeling van voedsel en kledij.

⁵³ BALTHAU E., 'Hoofdcijnsplichtigen van de Sint-Baafsabdij van Gent in Laarne en Kalken in de tweede helft van de 14de eeuw', *Castellum*, XXVI, nr. 4, 2009, p. 26.

jaargetijde was dan *bezet* - of via schenking van grond(rechten). Men gebruikte de omschrijving 'eeuwig', omdat ook de volgende generaties voor die betaling van herdenkingsmissen konden instaan, zoals hierna zal blijken: *Upten vijften dach van aprille int jaer ons heeren XIIIc ende tachentich so was dit naervolghende poent ghewijst Maes de Hertoghe ende Kateline van den Kerchove sijn wettelike wijf hebben ghegheven eenen eeweliken dienst te Calkine in de kerke voer Onser Vrouwen, dats te wetene eene messe de weke, ende voert harer beeder jaerghetide ende Margieten, harer dochter, dies sal hebben de priestre, die de messe doet, V pond parisis ende X grooten vlaenderscher munten*⁵⁴. De Gentse bisschop Frans van der Burch besliste tijdens zijn bezoek aan Kalken op 10 maart 1616 tot een reductie van een wekelijkse naar een maandelijkse misviering. Die maatregel werd meestal ingevoerd wanneer de jaarlijkse betaling aan de Tafel van de Heilige Geest de reële uitgaven niet meer dekte⁵⁵.

3. GHISELBRECHT DE(N) HERTOGHE van 22 mei 1428 tot 8 januari 1440

Samen met zijn broer Thomas Den Hertoghe en Jan van den Dale uit Sint-Maria-Oudenhove reeds op 12 december 1411 borgsteller voor Lodewijk van Massemen, die zich engageerde om aan Jan van Pottelles, Heer van Eke en Hundelgem, 47 pond, 16 schellingen en 3 deniers groten te betalen voor de verdeling van de goederen van wijlen Philips van Massemen⁵⁶. Als baljuw van Kalken is hij borgsteller op 22 mei 1428 van Mergriete van Gistel, vrouw van Kalken, die samen met Jan van Russelle de tiende van het kapittel van Kamerijk te Oudegem pachtte gedurende negen jaar voor jaarlijks zeventig kronen⁵⁷. We kennen de Kalkense wijk waar hij woonde: *Ghiselbrecht de hertoghe van sinne hofstede daer hy woende inde scriec*, en ook de naam van zijn vader: *Ghiselbrecht de hertoghe fs. Philips over margriete fa. Jacop maes 1 dachwant wes ande sijn stede*⁵⁸. Hij wordt nog genoemd als baljuw op 8 januari 1440, samen met Jan vanden Velde, Gillis Doude, Jacop van Herweghe, Willem vander Sijpe, Pieter Bontinc, Jan van Heesvelde en Christoffels (sic), schepenen van Kalken⁵⁹.

⁵⁴ RAG, Kerkarchief Kalken, 458, toevoeging 5 april 1480.

⁵⁵ RAG, K83, Fonds Sint-Baafs en Bisdom Gent, B848/10B, Specificatie van fundaties en kalender van jaargetijden van pastoor Lucas Mersie, 21 april 1655.

⁵⁶ SAG, Reeks 301, AGK, 21, 1411-1412, f°47v°/2.

⁵⁷ SAG, Reeks 29, 1427-28, f°100v°/5.

⁵⁸ ARA, FDMW, VD 720: niet-gefolieerd renteboek van Kaken, opgestart in 1406.

⁵⁹ SAG, Reeks 330, Akten van de Gentse schepenen van Gedele, 38, 1489-1490,

4. EVERAERD VAN BOXLAER**mei 1444**

Dit naervolghende zijn de coste gheleit ende ghedaen bij everaerd van boxlaer als bailliu van calkene ande muelen ende ande berch⁶⁰ te meye anno xiiic ende xliiii⁶¹. Dit is de aanhef van een opgevouwen rekening voor betalingen aan stielmannen, huur van wagens, smeedwerk en de aankoop van materialen voor werkzaamheden aan een molen, met vermelding van pastoor Gillis vander Bystert⁶² en Lodewijk van Massemen, een grootoom en voogd van Anthonine van Massemen, de laatste erfgename van de heerlijkheid Kalken van deze familie. Zij huwde in 1445 met Martin Vilain (°circa 1420 - †1466).

De familienaam (Van) Box(e)l(l)a(e)r(e) komt in de Kalkense parochieregisters voor tot laatste kwart van de negentiende eeuw⁶³. De herkomst verwijst naar het gehucht Bokselaar in Lokeren⁶⁴.

5. WILLEM DE BRU(Y)NE**van 4 februari 1448 tot wellicht in 1453**

Hij wordt samen met de Kalkense schepenen Jan Vande Velde, Jan Diericxs, Jacop Vanden Herweghe, Willem vande Zype, Pieter en Dieric de Wilde en Lieven van Berlaer genoemd als baljuw van Kalken in een akte van 4 februari 1448 naar aanleiding van een renteverkenning door Lennoet van Cootvelde, bezet op *den steelant*⁶⁵. Hij komt ook voor met dezelfde schepenen als *Willem de brune, baeljiu ende wettelic maendere*⁶⁶ *van den heerscepe ende vierscare van Calkene* in een charter (bezegelde akte) van *sdonderdaechs voor den advent*⁶⁷ *in novembere* in 1449 in verband met een renteverkoop⁶⁸, die

f°120r°/1 (= nieuwe f°365r°/1), akte van 13 juni 1490.

⁶⁰ Voor een situering, zie MEYS M., 'De molens van Kalken', *Castellum*, VI, nr. 1, 1989, p. 20.

⁶¹ ARA, FDMW, VD 895.

⁶² BALTHAU E., 'Gillis vander Bystert, pastoor van Kalken (1423-1457)', *Castellum*, XXIV, nr. 3, 2007, p. 22-39.

⁶³ Zie baljuw Joannes Alexander Cromphaut op p. 58.

⁶⁴ DEBRABANDERE F., *Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*, Deel A-K, Brussel, 1993, p. 192. Volgens <https://familienaam.be/> wonen de meeste naamdragrs nog steeds in het Lokerse.

⁶⁵ RAG, Oud kerkarchief Sint-Jacobs, 107.

⁶⁶ Ook *maenheere* komt voor, van het werkwoord *manen*: samenroepen om recht te spreken (VMNW).

⁶⁷ De voorbereidingstijd op Kerstmis, die telkens start op de vierde zondag voor Kerstmis (tussen 27 november en 4 december).

bezet was op de *haghins*⁶⁹ *ackere* in Kalken⁷⁰. Hij overleed enkele jaren later: *Un accord entre le seigneur de Calkene et Jean de Weyters au sujet du reliqua (saldo) des comptes de Willems de Bruyne baillij et receveur de Calkene dont ledit Weyters avoit epousé la veuve de l'an 1454*⁷¹.

6. JAN CRISTAENS

van 1 oktober 1453 tot 17 november 1454

Slechts één enkele baljuwsrekening op zijn naam bleef bewaard⁷², die hij op 17 november 1454 te Gent presenteerde aan Martin Vilain, heer van Kalken.

7. JAN VANDEN BROUCKE

van 1464 tot 21 januari 1466

De Potter en Broeckaert vermelden hem, zonder bronvermelding, vanaf 1464⁷³. In een vidimus anno 1511 van een document gedateerd 21 januari 1466, staat: *Wij jan vanden broucke bailliu etc mentionerende de selven saertere (charter) hoe dat voor heere ende wette voorscrevene commen ende ghecompareert zijn in properen persooene pieter*

⁶⁸ In ruil voor cash geld (de koopsom) was de renteverkoper contractueel verplicht om periodiek een vast bedrag te betalen (of een bepaalde hoeveelheid goederen te leveren, meestal graan) aan de rentekoper. De renteverkoper bracht dikwijls als garantie een onroerend goed in (de rente was dan *bezet*) dat de rentekoper kon opeisen bij wanbetaling. Als de rente eeuwigdurend was, ging de verplichting tot betaling over op de erfgenamen van de verkoper en sprak men van een ‘erfrente’ of ‘erfelijke rente’, als de rente kon afgelost worden van een ‘losrente’. Bij ‘erfcijs’ werd de rente in geld uitgedrukt, bij ‘erfpacht’ of ‘korenrente’ werd de rente in graan betaald, en bij een ‘lijfrente’ werd de rente betaald tot aan het overlijden van één (de verkoper) of meerdere personen (de verkoper en zijn vrouw). De rentekoper of de erfgenamen konden de koopsom niet teruggeisen, maar wel de rechten doorverkopen of bij leven of testamentair schenken, bijvoorbeeld aan de Kerk in ruil voor het jaarlijks opdragen van een herdenkingsmis. Om rechtsgeldig te zijn, werden deze contracten geregistreerd in de schepenboeken.

⁶⁹ *Haghin(s)* of *Haghen(s)* is de oudere spelling van de familienaam Haeghens. Wellicht pachtten of bezaten één of meerdere naamgenoten ooit deze akker.

⁷⁰ SAG, Reeks 49, Archief van het Wenemaershospitaal, charters, nr. 113.

⁷¹ Edingen, Archief en Cultureel Centrum van Arenberg, *Inventaire ancien des titres et papiers de la maison d'Isenghien*, f°384r°; zie BALTHAU E., ‘Een inventaris van het archief van de heren van Kalken (1228-1689) van het begin van de 18de eeuw’, *Castellum*, XXXII, nr. 4, 2015, p. 5-38.

⁷² ARA, FDMW, VDA 95/2.

⁷³ DE POTTER F., BROECKAERT J., o.c., 1889, Kalken, p. 18.

*oosterlinck ende celie bontincx zyn wettelick ghetraude wijf*⁷⁴. In 1469 hield een *Jehan van den Broucke fs Pieters* een leen in de heerlijkheid van Kalken en *tLichtervelssche van Dame Anthonijne de Masmannes*⁷⁵. We staan even stil bij de heerlijkheid van Lichtervelde die te Wetteren lag en tijdens bepaalde periodes haar eigen baljuws kende: *Het had dezen naem naer zijne oude bezitters, de heeren van Lichtervelde, in WestVlaenderen, van welk geslacht het te eenen ongekenden tijdstippe overgegaen is aen datgene van Massemen, en vervolgens aen het stamhuis Vilain, met de heerlijkheid van Wetteren*⁷⁶. Begin vijftiende eeuw bezat Kateline van Aelwinne, abdis van het *Chapitre noble de Sainte Gertrude* te Nijvel⁷⁷ er een omvangrijk renteboek: *Vrauwe Kateline van aelwinne abdesse van nivele van haren heerschepe te wette up tlichterveltsche ende calkine*⁷⁸ en *Dit es de rente toe behorende vrouwe chateline van haelwine*⁷⁹.

Samen met Michiel Weemaes en Eloy Schepens, baljuws van respectievelijk Kalken en Laarne, komt Anthone Temmerman voor als baljuw van Lichtervelde in een Franstalige akte van 6 maart 1559 voor de Raad van Vlaanderen, waarbij de kerkelijke overheid van het bisdom Doornik in naam van de Franse abdij Saint-Nicolas-au-Bois compensaties eiste voor de zware financiële verliezen op en toegebrachte schade aan hun goederen gelegen te Wetteren, Papelaere

⁷⁴ RAG, Inventaris van het archief van de Abdij van Roosenberg te Waasmunster (1258-1994), 642. Zie HAEGHENS L., 'Een erfelijke renteverkoop voor de schepenen van Kalken uit 1466, opgenomen in de "slaepere" van de abdij van Roosenberg', *Castellum*, XXX, nr. 2, 2013, p. 7-16.

⁷⁵ STEVENS W., *Het Leenhof van Dendermonde tijdens de vijftiende eeuw. Nadere toegang op het archief van de Rekenkamers, delen en banden, nr. 1102 en denombrementen van Vlaanderen, Leenhof van Dendermonde tot 1473*, deel 1, Brussel, 2013, p. 495.

⁷⁶ BROECKAERT J., *Geschiedenis van Wetteren, gevolgd van eene historische schets der omliggende gemeenten*, Gent, 1862, p. 32.

⁷⁷ Haar abbatiaat liep van 1386 t/m 1417: *Catherine de Helvin fut élue abbesse en 1386*. LEMAIRE F., *Notice historique sur la ville de Nivelles, et sur les abbesses qui l'ont successivement gouvernée depuis sa fondation jusqu'à la dissolution de son chapitre*, Nivelles, 1848, p. 117-118. Ook haar sterfdatum is bekend: *On 1 December 1417 Isabelle de Frankenberg was elected abbess of Saint-Gertrude, succeeding Catherine de Hallewyn who had died on 27 October*. BRINE D., *Pious Memories: The Wall-Mounted Memorial in the Burgundian Netherlands*, Leiden, 2015, p. 147.

⁷⁸ ARA, FDMW, VDA 420, niet-gedateerde lijst met leenhouders, opgemaakt vóór het overlijden van Daneel van Massemen (circa 1408), heer van Kalken, en aangevuld met latere gegevens.

⁷⁹ ARA, FDMW, VD 955, aanhef van het *Ouden Rentebouck vanden Lichtervelschen in Wettene*, opgemaakt tussen 1404 en 1417.

(een wijk in het Oost-Vlaamse Stekene), Nonnenbos⁸⁰ en omstreken ten gevolge van de opgelaaide oorlog tussen Spanje en Frankrijk in 1556⁸¹. In 1572 duikt Temmerman op als baljuw van de heerlijkheden Raveschoot en de Nieuwengaver: *Eerst Raveschoot [...] bailliu myns heere van Resseghem⁸² inde nieugaversch binnen wettere bedienende tselve officie⁸³*, en in 1577 bedient hij *d'officie vande bailluagie vande Lichterveltsche ende nieugaversche*. In hetzelfde register werd hij vermeld als eigenaar van een woning te Wetteren: *Anthonis temmerman fs Joos haud een behuisde stede groot een dachwand⁸⁴*.

8. JAN DE TOLLENARE

van 1475 tot 18 maart 1478

Hij komt voor in verschillende bronnen, zoals in de Dendermondse stadsrekening van 1478: *Den bailliu van Wettre ende Jan de tolnaere bailliu van Calkene, inde processie verschijnende te Dendermonde in 1475 ontvangen elk een kan rynschen wyn⁸⁵*. De aanhef van een originele rentebrief van 25 februari 1476 luidt als volgt: *Wij Jan de tollenare Bailliu ende wettelic maendre mervrouwen Anthonine van massemine erfachteghe vrouwe vanden heerschepe ende vierscare van calkene met datter toebehoort Jaspar de vos, Jan ghelioet, Jan haenkin fs. Ghyssebrecht ende Jan haenkin fs. Lievens mannen vanden voorseyde hove ende vierscare⁸⁶*. Bij de aanhef van een kopie van een leenverkoop op 18 maart 1478: *Wij Jan de tolnare bailliu ende wettelyck maendre vanden mannen van leene van edele ende werde trauwe myne vrouwe Anthonina van massemen van haare heerlickhede*

⁸⁰ Ook Nieuwenbos genoemd, ten noorden van Kalken in de wijk Beervelde. Het laatschap van het Nonnenbos viel onder de heerlijkheid Kalken maar had zijn eigen baljuws, zoals Laureys Aelman die vermeld wordt op 26 februari 1614 in het achtste erfboek van Kalken op f°141v°. DAUWE C., o.c., p. 90.

⁸¹ RAG, Archief Raad van Vlaanderen, 7541, Register van sententies en appointementen interlocutoire (tussentijdse gerechtelijke uitspraken), f°93v°.

⁸² De heerlijkheid Resseghem was sinds de veertiende eeuw in handen van de familie Vilain. Het huidige Ressegem is een deelgemeente van het Oost-Vlaamse Oordegem.

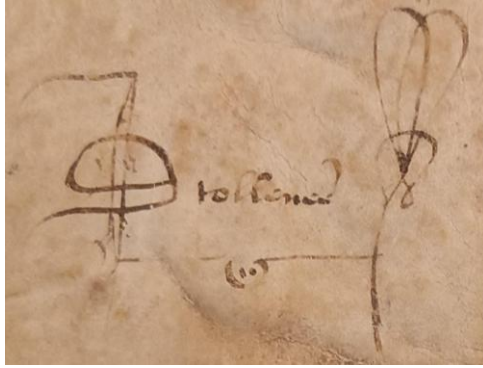
⁸³ SAG, XXe Penningkohieren van Wetteren (1572).

⁸⁴ SAG, V^{de} Penningkohieren Wetteren (1577). Michiel Weemaes noemt zichzelf baljuw van Kalken én van de Nieuwengaver in zijn rekening van 1576-1577.

⁸⁵ BROECKAERT J., o.c., 1862, p. 47.

⁸⁶ RAG, Archief Raad van Vlaanderen, 24117, Joos Everaert (Kalken) contra Jan de Keghele en consoorten: rente. Bijlage: rentebrief voor leenhouders en schepenen van Kalken (25 februari 1477 n.s.).

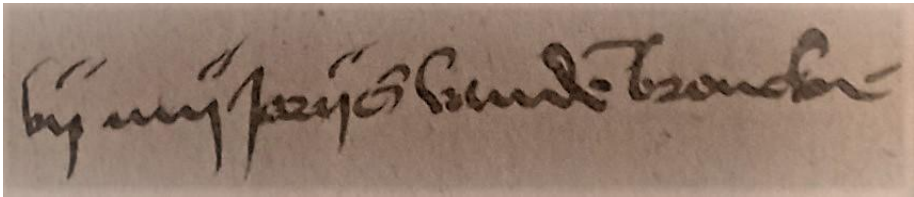
vande lichtervelschen inde prochie van wettre⁸⁷. Zijn gestileerde handtekening vinden we samen met die van meier Pieter Van Beerlaer in het oudere *kerssavont bouck* van Kalken met renten uit het eerste kwart van de vijftiende eeuw.

Illustratie 2. Handtekening baljuw Jan De Tollenare.
(ARA, FDMW, VD 651)

9. JO(O)RIJS VANDEN BROUCKE van 26 juli 1484 tot 24 december 1504

Hij wordt genoemd in een denombrement van 26 juli 1484: *Ick Joorys vanden broecke bailliu van edele en weerde vrouwen Anthonimen van Masseme vrouwe van calkene ende vander lichtervelschen in wettre*⁸⁸.

Illustratie 3. Handschrift *bij mij jorijs vandenbroucke*, 1502.
(ARA, FDMW, VDA 95a)

Hij was verantwoordelijk voor de eerste rekeningen uit de zestiende eeuw, die van 10 juni 1500 tot 9 juni 1501 en van 10 juni 1502 tot 9

⁸⁷ RAG, Algemeen Familiefonds, 2632, Familiefonds Papejans de Morchoven. Stukken betreffende renten te Wetteren, Kalken en Schellebelle, sine dato vijftiende eeuw (niet-gefolieerd), met onder andere een bundel met op het eerste folio bovenaan *L[ib]ra di Leonardi de cotereau*, met in een later handschrift in potlood 1475/1487 (wellicht van een archivaris), bestaande uit een reeks kopieën van bezegelde charters en Latijnse akten uit de tweede helft van de vijftiende eeuw en begin zestiende eeuw.

⁸⁸ RAG, Algemeen Familiefonds, 2632.

juni 1503⁸⁹. De eerste post bij de ontvangsten in de rekening van 1504-1505 die werd afgesloten op Sint-Christoffelavond (24 juli) 1505, maakt melding van zijn nakomelingen met bij de uitgaven nog een tussengevoegde kwitantie op zijn naam van kerstavond 1504. Mogelijk was hij verwant aan zijn voorganger Jan Vanden Broucke.

10. LIEVEN VANDEN NESTE

van 25 juli 1504 tot 8 februari 1527

*Dit es de rekenynghe verclarynghe ende bewys van Lievin vanden neste als bailliu ende ontfangher in desen tijt vanden heerlicheden van calkene ende vande lichtervelschen [...] beghinnende tsente kerstoffels daghe XVc ende viere ende hendende tsente kerstoffels avond XVc ende vuve*⁹⁰.

Hij wordt reeds genoemd als meier in de rekening van 1502-1503 en maakte dus een promotie die ook bekend is bij Denys Bracke (meier in 1571, baljuw in 1577) en bij Mattheus Janssens (meier in 1694, baljuw in 1697).

Zijn naam komt ook voor in de verkoop van een renterol met lenen op 5 juli 1505⁹¹ door Choollaerd Vylain⁹² aan meester Leenaert Cottreau⁹³, heer van Eertbrugge: *Wij Lieven vande neste bailliu ende wettelic maendre van edele ende weerde Jonckhere Adriaen vylain van zijnder heerlicheede hove ende vierscare*⁹⁴ *vande lichtervelsche, gelegen inde prochie van wettre, mits dat daertoe behoort willem mathys olivier van ruteghem corneel de veerman (...) als mannen van leene vande selve hove ende insghelycx willem mathys, olivier van ruteghem, corneel de tymmerman ende pieter de mets als scepenen.*

Op 22 april 1507 vonniste Vanden Neste samen met schepenen Jacop De Gheest, Jan Bracke, Gyselbrecht Haenkyn en Gillis Van Mygrode dat *Symoen Clauwaert met sijne medepleghers* van het laatschap van Nieuwenbos de achterstallige bijdragen moest betalen die de opgelegde

⁸⁹ ARA, FDMW, VDA 95a.

⁹⁰ ARA, FDMW, VDA 95a, niet-gefolieerde rekening van Sint-Christoffelsdag 1504 (25 juli) tot -avond 1505.

⁹¹ RAG, Algemeen Familiefonds, 2632.

⁹² Mogelijk Colardus II Vilain, heer van Liedekerke. Zijn vader, Colardus I, was een broer van Adriaan Vilain, de vader van Martin Vilain, heer van Kalken. Hij had ook een gelijknamige broer Colardus, maar die overleed reeds in 1476.

⁹³ Zie 2. De familie de Coterau, Genealogie III 4 en IV-bis op:

<https://sites.google.com/site/heemkringascania/documenten/familie-de-cotereau>, geraadpleegd op 10 december 2022.

⁹⁴ Landelijke rechtbank, samengesteld uit de baljuw (of plaatsvervangend officier), burgemeester, schepenen, leenmannen en griffier.

karweien vervangen, en liet daarbij noteren dat hij de abdis van Nieuwenbos niet viseerde⁹⁵.

Vanden Neste moest zich op 14 november 1526 verantwoorden voor de Raad van Vlaanderen na een eis tot schadeloosstelling van Willem Diericx omdat hij hem *by vanghenesse te legghene ghelyck of dat hy een maelfacteur gheweest hadde*. Aanleiding was een banale zaak die escaleerde over het onderhoud van een straatje dat aan Diericx' grond grensde, het snoeien van enkele jonge bomen en het verwijderen van kaphout. Na een woordenwisseling zou de baljuw ermee gedreigd hebben zijn grond af te nemen en hem *ghecondempneert vergheffenesse te biddene met eender torsie* (toorts of fakkel) *van twee ponden*. Diericx stelde dat hij *een goedt eerbaere landsman* was en dat de baljuw hem *daghelicx by diverssche processen molesteerde zonder cause ofte redene daertoe thebbene*. Na het horen van verschillende getuigen die verklaarden dat Diericx *een zeere beroerlic* (oproerig) *man* was die het volk ophitste tegen de baljuw en schepenen van Kalken, besliste de rechtbank in 1531 dat de eiser over de hele lijn ongelijk kreeg, en een boete van dertig Carolus gulden⁹⁶ en de proceskosten moest betalen⁹⁷.

Vanden Neste sloot zijn laatste rekening van 1526-1527 af op 8 februari 1527. Hij woonde te Wetteren en was gehuwd met een dochter van de vorige baljuw: *lievin [vanden neste] voorseyt ter causen van anthonine vanden broucke zinen wettelycke wuve, ende ooc Joorijs vanden broucke haer vadere*⁹⁸.

11. MICHIËL WEEMAES

van 15 januari 1528 tot 2 maart 1530

Hij was gedurende twee periodes actief als baljuw. Een eerste keer wordt hij genoemd in deze functie bovenaan het allereerste folio⁹⁹ van het oudste bewaarde erfboek op de vijftiende van de lauwaand (januari) 1528¹⁰⁰ tot 2 maart 1530¹⁰¹. Toen hij tijdelijk baljuw af was,

⁹⁵ RAG, Fonds Abdij van Nieuwenbos, charters, R12, kopie van een originele akte. Met dank voor de bronverwijzing aan historica Nele Barbry, die in het kader van een vrijwilligersproject de inventaris momenteel volledig herwerkt.

⁹⁶ De Carolusgulden (1 gulden = 3 schellingen, 4 deniers) was een rekenmunt.

⁹⁷ RAG, Archief Raad van Vlaanderen, 7524, Registers van sententies en appointementen interlocutoire, f°93v°-f°95r°.

⁹⁸ ARA, FDMW, VDA 95a, niet-gefolieerde rekening.

⁹⁹ Een *folio* (blad, f°) kreeg enkel een nummering op de voorzijde (*recto*, afgekort tot *r°*), niet op de rugzijde (*verso*, afgekort tot *v°*).

¹⁰⁰ RAG, Oud archief Kalken (OAK), 131, Wettelijke passeringen 1528-1542, f°1r°.

¹⁰¹ RAG, OAK, 131, Wettelijke passeringen 1528-1542, f°18v°.

diende hij op 18 november 1534 als één van de *pointers ende setters* een rekening in voor de zettingen met Sint-Jans- (23 juni) en Kerstavond 1534¹⁰². Om de Spaanse schatkist te vullen, legde Keizer Karel via een bede (plechtig verzoek, eigenlijk een eis) een centrale belasting op (de *pointinghe*) aan het hele graafschap, die via het Transport van Vlaanderen verdeeld werd over de steden en kasselrijen tot op het niveau van de parochies en heerlijkheden (de *ommestellinghe*). Eigenaars van landbouwpercelen waren vrijgesteld, enkel de pachters moesten deze heffing betalen aan de pointers en zetters, de schatters en ontvangers die het aandeel (*quote*) bepaalden¹⁰³.

10 (bis). LIEVEN VANDEN NESTE

vermelding 21 juni 1531

Hij werd als baljuw op 21 juni 1531 gehoord in de zaak tegen *Kerstiaan vanden putte bastart, die naer goede informacie ter pijnbanck buyten banden ende buyten yzere ghekent ende gheleden heeft*¹⁰⁴, dat hy ontrent St. Andries dach (30 november) *lestleden was ghegaen bij nachte ende ontijde binnen den byvanck (erf) van Lauwereyns van den damme in zyne hovenbuer (bakhuis) om zijn vlas te stelene, dan de selven Lauwerenys inne lach om zijn vlas te bewarene dat inden hovene stack. den welcken hy kerstiaen al zwijghende ende zonder spreken zere moordadich ghequest heeft tot ses wonden bycans totterdoot*. Na de verklaring van de beklaagde werd hij schuldig bevonden en vonniste de schepenbank *dat bailliu huyter name vanden here rechten ofte doen rechten sal [...] metten zwurde metten rad binnen de prochie van calckene, daert den heere belieft ende alzo brjnghen van levende lyve ter doot*¹⁰⁵.

Als afschrikkingsmiddel zouden na de onthoofding met het zwaard het hoofd en lichaam op een rad worden tentoongesteld. Bijna twee eeuwen later werd deze methode onder baljuw Mattheus Janssens nog steeds toegepast (zie verder).

¹⁰² RAG, OAK, 131, Wettelijke passeringen 1528-1542, f°49v°.

¹⁰³ Zie MADDENS N., ‘Het verschil tussen de “pointinghe” en de “zettinghe”’, voornamelijk in het Brugse Vrije in de periode 1515-1550’, *Standen en Landen*, nr. XLIV, Heule, 1968, p. 29-58; MADDENS N., ‘De beden in het graafschap Vlaanderen tijdens de regering van keizer Karel V (1515-1550)’, *Standen en Landen*, nr. 72, Heule, 1978, p. 159-208.

¹⁰⁴ Na de bekentenis onder foltering bevestigde hij uit vrije wil zijn verklaringen. Enkel dan waren die rechtsgeldig.

¹⁰⁵ ARA, FMDW, VDA 420.

12. LIEVEN DE VYLDER**van 4 maart 1532 tot 9 mei 1535**

Lieven De Vylder komt een eerste keer voor in een wettelijke passering van 4 maart 1532: *wy lieven de vylder¹⁰⁶ bailliu, piet oosterlinck, pieter van berleire, pieter de wilde, lieven bauwens, clays vanderooten, anthonis oosterlinck ende jan haghens scepenen myns heeren van kalckene¹⁰⁷*. Een laatste vermelding dateert van 9 mei 1535¹⁰⁸.

11 (bis). MICHIEL WEEMAES**van 23 januari 1536 tot kort na 1 juni 1581**

Michiel Weemaes komt opnieuw voor in de wettelijke passeringen vanaf 23 januari 1536¹⁰⁹. Waarom hij tijdelijk baljuw af was, weten we niet. In 1574 woonde hij op *een behuysde stede groot van lande 400 roeden met eenen wuenhuyse schuere stallen* in de Schriekstraat¹¹⁰. Zijn ouders waren Jacob Weemaes, genoemd als schepen in 1528¹¹¹ en Elisabeth Van Der Zype. Zijn broer Jan was in 1557-1558 kerkmeester en zus Margriete was gehuwd met Pieter Bracke fs. Jans. Hijzelf trouwde met Judoca van Mendonck, ze kregen twee zonen, Jacob en Pieter. Hij stichtte net zoals zijn verre voorganger Thomas Den Hertoghe een eeuwig jaargetijde. Minstens tot in 1655 werd telkens in januari een herdenkingsmis opgedragen met een betaling aan de Tafel van de Heilige Geest voor een broodbedeling aan de armen¹¹². Zijn doodsoorzaak is mogelijk af te leiden uit een reeks aantekeningen die hij vreemd genoeg neerpende tussen de paragrafen van de Kalkense Heilige Geest-rekening van 1550, waarin hij de woelige gebeurtenissen schetst tijdens de laatste jaren van zijn ambtsperiode¹¹³: *Overleden van de peste¹¹⁴ int Calcken zythen (sedert) deen eersten dach van*

¹⁰⁶ DE POTTER F., BROECKAERT J., o.c., 1889, Kalken, hanteren de spelling “de Vildere” (p. 18), bij DAUWE C., o.c., “De Vildere” (p. 16).

¹⁰⁷ RAG, OAK, 131, Wettelijke passeringen 1528-1542, f°35r°.

¹⁰⁸ RAG, OAK, 131, Wettelijke passeringen 1528-1542, f°52r°.

¹⁰⁹ RAG, OAK, 131, Wettelijke passeringen 1528-1542, f°60v°.

¹¹⁰ SAG, reeks 28, 10de penningkohieren van Kalken anno 1574, f°40r°.

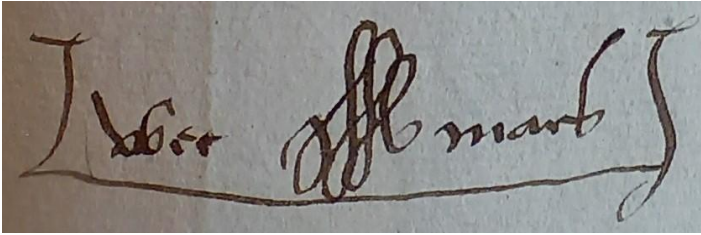
¹¹¹ RAG, OAK, 131, Wettelijke passeringen (1528-1542, f°3v°, de zestiende dag van *sporcle* (de sprokkelmaand februari) 1528.

¹¹² RAG, K83, Fonds Sint-Baafs en Bisdom Gent, B848/10B, Specificatie van fundaties en kalender van jaargetijden, van pastoor Lucas Mersie, 21 april 1655.

¹¹³ RAG, KK, 454, Goederen circa 1550. DE WILDE J.R.J., ‘Den landsman moestet al laten. Bijdrage over het lot van de parochies Kalken, Laarne en Wetteren t.t.v. de Gentse Calvinistische republiek (1577-1584)’, *Castellum*, XIII, nr. 1, 1996, p. 3-26.

¹¹⁴ Een besmettelijke ziekte die een zware dodentol eiste.

wedemaendt xvc LXXXI (1 juni 1581). Na vermelding van enkele namen stopt het handschrift van Michiel Wemaes, zodat wij moeten aannemen dat hijzelf aan deze ziekte bezweken is¹¹⁵.

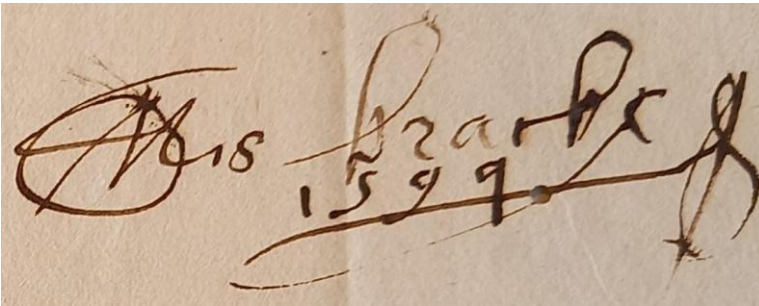

Illustratie 4. Handtekening van baljuw Michiel Weemaes, anno 1540.
(ARA, FDMW, VDA 95/2)

13. DENYS BRACKE fs. JAN

van 1587 tot vóór december 1605

Er zijn rekeningen van hem bekend van 1587 tot 1604. Op 20 februari 1606 werd hij genoemd als aftredende baljuw¹¹⁶. Op 4 oktober van datzelfde jaar overhandigde hij zijn laatste rekening aan Jan Van Luythen en Jan De Man, ontvanger van Jacques Philippe Vilain, heer van Kalken.

Illustratie 5. Handtekening van baljuw Denys Bracke, 1599.
(ARA, FDMW, 95/2)

Hij was gehuwd met Johanna Vanden Abbeele en was een zoon van Jan Bracke, wiens naam voorkomt in een losse akte van 24 september 1588¹¹⁷. Hij overleed op 9 mei 1607 te Kalken en liet vijf kinderen na. Zijn nabestaanden werden vrijgesteld van de betaling van de *beste have*

¹¹⁵ MEYS M., 'Honderd bewogen jaren uit de geschiedenis van de Kerk van Kalken, ca. 1550-1650', *Castellum*, VIII, nr. 3, 1991, p. 5-63, pp. 11.

¹¹⁶ ARA, FMDW, VD 845, heerlijk renteboek Kalken anno 1537, met aanvullingen.

¹¹⁷ RAG, OAK, 159, Wettelijke passeringen 1517-1663.

(ook beste hoofd genoemd). De heer van Kalken kon bij het overlijden van een bewoner een item uit de persoonlijke bezittingen opeisen, zoals een koe of paard, of het meest waardevolle meubelstuk uit de inboedel. In de praktijk konden nabestaanden de geschatte waarde afkopen (de *redemptie*) zodat het dier of voorwerp binnen de familie bleef, ofwel volgde een openbare verkoop. Als erkenning voor bewezen diensten viel deze belasting meestal weg voor de erfgenamen van lokale ambtenaren.

14. PIETER VAN HECKE

van december 1605 tot 1625

In december 1605 volgde Pieter Van Hecke baljuw Denys Bracke op, die in de loop van datzelfde jaar nog de tiende penning en het beste hoofd ontvangen had¹¹⁸. Op 30 oktober 1607 eiste hij een *wettelijke staende clachte*¹¹⁹ op de bezittingen van Lieven De Poortere omdat zijn vrouw betrupt was *met breken zeker staketsel*¹²⁰, *staende voor de voutveynstere* (kelderraam) *van Jan Dierick* (de meier), *tot bewaernisse van eene ghevanghene, sittende in de voornoemde vaute voor crim van tooverije*. Wie precies de vermeende heks was, is onbekend. Volgens Dauwe ging het om een geslaagde ontsnappingspoging¹²¹, maar de aparte baljuwsrekening van 1607 in verband met de heksenvervolgingen maakt hier geen melding van¹²².

Op 26 mei 1611 bezocht bisschop Karel Maes Kalken in een reeks parochies en kloosters binnen zijn Gentse bisdom. In zijn visitatieverslag noteerde hij dat de baljuw een ijverige katholiek was en een bekwame rechter aangesteld door de wereldlijke heer (Jacques-Philippe de Gand-Vilain, graaf van Izegem en heer van Kalken)¹²³.

¹¹⁸ ARA, FDMW, VDA 984, rekening van Pieter Van Hecke 1605-1606, f°1r°.

¹¹⁹ *Wij meenen dat hierdoor verstaan werd het vooruitgenomen beslag in geval van voorzien onvermogen van betalen* (STALLAERT K.-F. (red.), *Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden*, Volume 2, 1886, p. 70). Uit verschillende bronnen blijkt dat men binnen het jaar een zaak voor de vierschaar moest brengen met een dagvaarding van de betrokkene(n), zoniet werd het beslag opgeheven. De opgelegde boete bedroeg hier honderd ponden parisis.

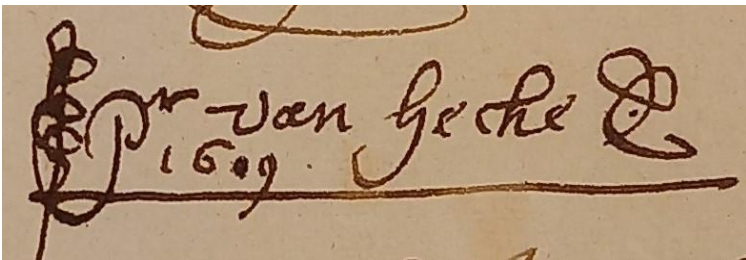
¹²⁰ Een rij staken of palen, op geringe afstand van elkaar in de grond geplaatst, meestal onderling door middel van traliwerk, prikkeldraad enz. verbonden.

¹²¹ DAUWE C., o.c., p. 26.

¹²² Zie HAEGHENS L., 'Crim van tooverie: heksenwaan in Kalken anno 1607', *Castellum*, XXXVIII, nr. 4, 2021, p. 5-19.

¹²³ WEEMAES R., *Visitatieverslagen van Karel Maes, bisschop van Gent, Diarium mei-juni 1611*, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel, 1987, p. 89-91.

Van Hecke liet in 1613 een nieuw *landboek* opstellen aan de hand van *den auwen bouck* van mei 1554, dat na zes decennia aan een update toe was¹²⁴. Als voorloper van het moderne kadaster vermelden deze landboeken het persoonlijke aandeel in een algemene belasting met per wijk de aanpalende percelen met als grondeigenaars: het clerus, de adel of particulieren, de aard van de grond: land, weide, meers, bos, hofstede of boerderij, de oppervlakte en de ligging via de afbakening ten noorden, zuiden, oosten en westen. Het register van medio zestiende eeuw is helaas niet bewaard, maar het vernieuwde exemplaar bevat tal van verwijzingen naar de voorgaande generaties. Het bundelt drie renteboeken van Kalken en twee van de Nieuwengaver.

Illustratie 6. Handtekening van baljuw Pieter Van Hecke, 1609.
(ARA, FDMW, VD 984)

Van Hecke was gehuwd met Laurentia Bracke. Na twintig jaar voorbeeldig baljuwschap overleed hij te Kalken op 23 december 1625 op 59-jarige leeftijd en liet een zoon na, Nicolaes. Op 23 januari 1626 presenteerden zijn erfgenamen de meerjarenrekening van 1621 tot en met 1624 *van wylent pieter van hecke in sijn leven bailliu ende Rentmeester van Calckene* aan Nicholas De Groote, gevolmachtigde van de vrouw van Kalken.

15. LIEVEN BA(E)TEN

van 15 juni 1625 tot 17 februari 1628

Hij wordt genoemd als baljuw in een losse schepenakte van 15 juni 1625, samen met onder meer schepen Niclaeys Van Hecke, zijn opvolger als baljuw¹²⁵. Van hem is enkel de meerjarenrekening van 1625 tot en met 1627¹²⁶ bekend: *rekeninghe van al het incommen vande heerlichhede van Calckene ende van nieugaversche hier*

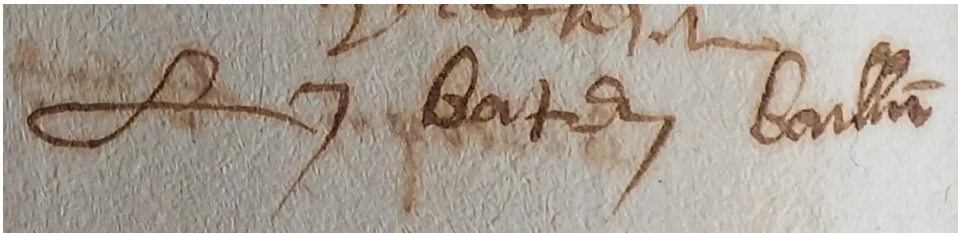
¹²⁴ ARA, FMDW, VD 668.

¹²⁵ RAG, OAK, 159, Wettelijke Passeringen 1517-1663.

¹²⁶ Cyriel Dauwe vermeldt het jaartal 1620, wellicht een drukfout, want de vorige baljuw, Pieter Van Hecke, diende nog rekeningen in tot en met 1624.

*bestreckende inde prochie van Laerne ende Calckene ende van dry jaren te weten 1625-26-27 overgegeven by zyne Excellentie den Grave van Iseghem etc. als heere van Calckene by zynen baillu van Calckene Lieven baten zo hier naer volcht dezen 17 february 1628 ende overgezonden an mynen heere voornoemt*¹²⁷.

Hij overleed in 1636 te Kalken. Zijn opvolger noteerde: *Is van ghelycken overleden Lieven baeten in synen leven Bailliu ende ontfanger van mynen heere ende mits synen ghetrauwen dienst supplieren ootmoedelick de weduwe ende hoirs dat mevrauwe zoude believen ghediendt te zyne het beste hooft bij Lieven baeten achterghelaeten te remitteren ende quite te schelden*¹²⁸. Zijn weduwe was Livina Van Zype.

Illustratie 7. Handtekening van *Lieven baten baillu*, anno 1627.
(ARA, FDMW, PA.E 463)

16. NICOLAES VAN HECKE

van 1631 tot 28 januari 1672

Nicolaes Van Hecke kreeg in 1631 een slecht rapport na het bezoek van bisschop Antonius Triest: *Praetor et officarii valde negligentes*¹²⁹. Vrij vertaald: de baljuw en zijn officieren¹³⁰ waren zeer nalatig.

Van Hecke diende in 1646 een rekening in met een verzoek tot schadeloosstelling: *Den 27 July ghereyst beneffens den greffier tot Lokeren omme te vercrijghen sauvegarde*¹³¹ van den prince van

¹²⁷ ARA, FDMW, PA.E 463.

¹²⁸ ARA, FDMW, VDB 165/3.

¹²⁹ CLOET M., *Itinerarium visitationum Antonii Triesti episcopi Gandavensis (1623-1654)*, *De visitatieverslagen van bisschop Triest*, Leuven, 1976.

¹³⁰ Ook *praters* of *dienaars* genoemd, beampten die in dienst waren bij de baljuw, enigszins te vergelijken met onze veldwachter van weleer. Bij afwezigheid van de baljuw konden ze als plaatsvervanger optreden (*loco bailliu*) en ze hielpen ook mee met taken als de plantsoen(her)aanleg.

¹³¹ Detachement van soldaten of enkele schildwacht, door een (inz. militaire) autoriteit bij een plaats, huis, gebouw of persoon gezet om deze te bewaken of deze te waarborgen tegen geweld of overlast van de eigen troepen (WNT).

Orange¹³² voor de Kercke ende huysen van den pastoor enden ten selve tijt int gaen ghespolieert (beroofd) geweest van den vijant van mijn rapiere (een lange puntige degen), bandelier¹³³, hoet, craghe, snuytdoecke, paternoster, ghelt ende anderssins, alles ghegist ten nauste genomen 3 ponden grooten¹³⁴. Hij wordt nog genoemd in de wettelijke passeringen tot 28 januari 1672¹³⁵.

Illustratie 8. De baljuw (met *bandelier* en *craghe*) maakt gebruik van zijn gerechtelijke en politionele bevoegdheid en brengt een beschuldigde voor de lokale vierschaar.

(https://www.le-petit-bruges.be/html_LPB_geschiedenis/rechtspraak.html)

Nicolaes Van Hecke was wellicht de zoon van de voormalige baljuw Pieter Van Hecke. Hij woonde te Kalken en was gehuwd met Catharina Lasnay¹³⁶. Hij werd geboren omstreeks 1601 en overleed op 23 november 1677 omstreeks twee uur 's nachts op 76-jarige leeftijd. In zijn staat van goed van 17 juni 1679 staat dat hij overleed op zijn *hofstede* aan den *kerckacker* die hij tijdens zijn huwelijk had aangekocht¹³⁷. Bij het overlijden van één der ouders met minderjarige

¹³² Frederik Hendrik, Prins van Oranje (1584-1647).

¹³³ Oorspronkelijk een door musketiers dwars over de schouder gedragen riem, waaraan kruidmaatjes of later de patroentas werden bevestigd. Ook een als een bandelier gedragen riem of sjerp (WNT).

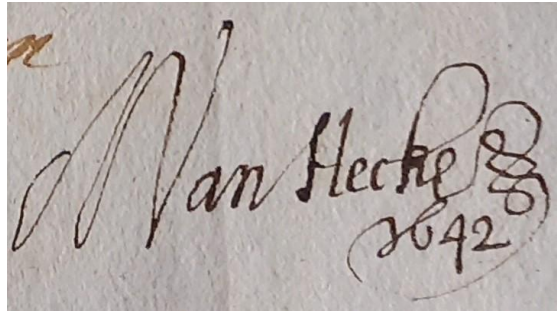
¹³⁴ DAUWE C., o.c., p. 12.

¹³⁵ RAG, OAK, 144, Wettelijke passeringen 1670-1678, f°53r°.

¹³⁶ De spellingsvarianten *De Lausnaji* - *De Lausnay* komen het meeste voor.

¹³⁷ MEYS M., VANROLLEGHEM N., *Kalken, Staten van Goed 1612-1700*, Gent, 2005,

kinderen (toen jonger dan vijftientig jaar) werd een inventaris opgemaakt met erfgronden en/of de gronden aangekocht tijdens het huwelijk (*in conquest*), baten en schulden met de geschatte inboedel en gewassen, en de aanstelling van naaste familieleden als voogden. Bij de *bate meubilaire* vinden we: *Item aen Philipe De Labije* (zijn opvolger als baljuw van Kalken) *van huijshuere ende pacht van den lande ontrent 21 ponden grooten*. Hij werd bijgezet in de Sint-Denijskerk: *Aen de kercke voor het liggen op den hooghen coor 22 schellinghen grooten*. Een begrafenis in het kerkgebouw was voorbehouden aan vermogende parochianen. Dat kon *in templo* (kerk), *in choro* (koor) of *in summo choro* (hoogkoor) dicht bij het altaar, de meest begeerde en duurste plek.

A photograph of a handwritten signature in dark ink on aged, slightly textured paper. The signature reads 'Van Hecke' in a cursive script, followed by the year '1642' written below it. There is a small, faint orange mark in the top left corner of the paper.

Illustratie 9. Handtekening van baljuw Nicolaes Van Hecke, 1642.
(ARA, FDMW, VDB 165/3)

17. PHILIPS DE LABIJE

van 19 februari 1672 tot 13 december 1675

Hij was advocaat bij de Raad van Vlaanderen, en voordien baljuw te Nevele. In 1665 bewoonde hij het kasteel ter Meersch in Vosselare, een heerlijkheid die hij ook bediende¹³⁸. Hij was er actief (ook als ontvanger) tussen 1665 en 1670¹³⁹. Als baljuw genoemd in de Kalkense wettelijke passeringen vanaf 19 februari 1672 tot 13 december 1675¹⁴⁰. Merkwaardig genoeg kreeg Charles Vanden Winckle, pastoor en landdeken¹⁴¹ van Dendermonde, als vertrouwenspersoon van Philippe

p. 141.

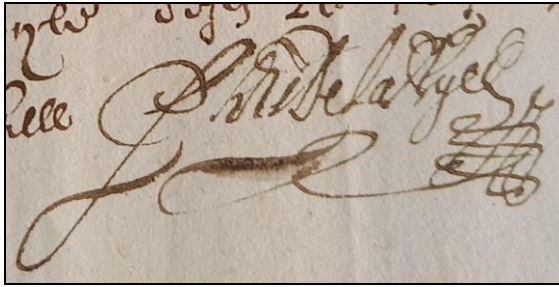
¹³⁸ DE POTTER F., BROECKAERT J., *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen, Eerste Reeks, Arrondissement Gent, Zevende Deel*, Gent, 1864-1870, Vosselare, p. 17.

¹³⁹ Dank aan Stefaan De Groote van 'Het Land van Nevele' voor de bijkomende info.

¹⁴⁰ RAG, OAK, 144, Wettelijke passeringen 1670-1678, f°54r° en f°182v°.

¹⁴¹ Kalken behoorde met de andere parochies van het Land van Dendermonde tot het dekenaat van Dendermonde met aan het hoofd een landdeken. CLOET M., 'Dekens,

Balthasar van Gent, heer van Kalken, de opdracht om *tsedert het beginne syne entremise* (bemiddeling) de jaarrekeningen op te maken voor de restanten van 1672-73-74, 1675, en zelfs 1676-77 en 1678-79, ook al was sinds 1676 Pieter Bauwens aangesteld als de nieuwe baljuw. Bij de ontvangsten in 1675: *Item ontfaen van meester Philips de Labije op rekenynghe van t'gone hij aen syne Excellentie schuldigh was blyckende bij syne rekenynghe vanden jaere 1674 gedaen voor den heere procureur generaal vanden rade van Vlaenderen folio 14 so aldaer gepasseert t'synen proffyte*, en de volgende post: *Item ontfaen uijt d'handen van d'heer Pieter patteel secretaris van schepenen van gedeele betalende over den selven advocaat Labije op rekenynghe als voren volgens de notitie inde voorseyde rekenynghe staende eodem (dezelfde) folio*¹⁴².

Illustratie 10. Handtekening van Philippe De Labye, anno 1675.
(ARA, FMDW, VDB 301)

Bij de uitgaven in de rekening van 1676-77 vernemen we iets meer over zijn lot: *Item betaelt aen Joris van aerde cepier vanden gravencastele tot Gendt de somme van 10 pond 17 schellynghen grooten over een jaer ende 35 daghen steencosten*¹⁴³ *van meestere Philips de Labije verschenen (te betalen) den 18de April 1678 mitsgaders de rechten van sluyten ende ontsluijten, verschot (uitgaven) aen assistenten ende aenveerden van diverssche claghten*¹⁴⁴. Bovendien kreeg Simon van Opstaele, procureur in de Raad van Vlaenderen, een salaris van de heer van Kalken in de zaak tegen deze voormalige baljuw.

decanaten en parochies', in CLOET M., COLLIN L., BOUDENS R., *Het bisdom Gent (1559-1991. Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, p. 136-139.

¹⁴² ARA, FMDW, VDB 301.

¹⁴³ Verblijfskosten in de gevangenis: logies, voeding en brandhout voor verwarming.

¹⁴⁴ ARA, FMDW, VDB 301. Of het tot een veroordeling kwam, is onbekend. In ROGIER G., *Criminele processen Raad van Vlaenderen (1671-1723)*, Oostende, 2008 komt hij in elk geval niet voor.

Een Philippus De Labye huwde met Isabella De Geyter op 7 maart 1671 in de Gentse Sint-Baafsparochie, getuigen waren Joannes en Thomas De Labye¹⁴⁵.

18. PIETER BAUWENS

van 30 januari 1676 tot 22 maart 1698

Pieter Bauwens cumuleerde het ambt van notaris met het baljuwschap van Kalken. Hij wordt genoemd in de wettelijke passeringen vanaf 30 januari 1676¹⁴⁶ tot 22 maart 1698¹⁴⁷. Hij legde op 24 april 1680 de eed van trouw af ten gunste van Jean Alphonse de Gand Vilain, de nieuwe heer van Kalken. Lokale baljuws moesten niet enkel rekenschap geven aan hun werkgever. Met het oog op de sanering van de stads- en dorpsfinanciën om de schatkist van het graafschap Vlaanderen gevuld te houden, koos de overheid de kasselrij van het Land van Dendermonde uit voor een audit van alle parochierekeningen in 1681-1682. Twee commissarissen dagvaardden op 4 februari 1683 baljuw Pieter Bauwens, burgemeester Jan Matthijs, het schepencollege, verschillende bewoners en eigenaars van buiten de parochie (*de afdrijvers*) om tekst en uitleg te komen geven¹⁴⁸. De commissarissen halveerden bijna de vergoeding van de griffier voor zijn schrijfwerk, en merkten onder meer op dat de reiskosten van een zoon van de heer van Kalken naar Brussel op de begroting waren afgewenteld. Na het onderzoek formuleerden ze een aantal algemene richtlijnen: de registers waarop men de heffingen baseerde, waren dringend aan vervanging toe, en om belangenvermenging te vermijden was het verboden voor de baljuw, meier en schepenen om tegelijk ook ontvanger te zijn, aangezien net zij de correcte inning moesten controleren. Plots bleken opvallend veel bewoners (zelfs notabelen) onvermogen. De ontvangers kregen daarom het bevel om de goederen aan te slaan bij herhaalde wanbetaling. Talrijke uitgavenposten sneuvelden omdat de bijbehorende kwitanties ontbraken en men tekende bezwaar aan tegen de hoge uitgaven voor de copieuze feestmaaltijden van de schepenenbesturen en het kwistig uitdelen van geschenken. Of deze maatregelen echt succes hadden, is nog maar de vraag.

In 1685 voerde Bauwens een proces tegen Jaecques Everaert,

¹⁴⁵ SAG, huwelijken Sint-Baafsparochie 1618-1796, p. 248.

¹⁴⁶ RAG, OAK, 144, Wettelijke passeringen 1670-1678, f°185r°.

¹⁴⁷ RAG, OAK, 148, Wettelijke passeringen 1697-1704, f°25v°.

¹⁴⁸ BUNTINX W., 'Het Reglement van den platten lande (1672) en de dorpscomptabiliteit in het Land van Dendermonde', *Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, Gedenkschriften*, Derde reeks, XVI, 1967/2, p. 161-179.

herbergier van De Paele¹⁴⁹. Die had op 3 september *hebbende sijn verstandt ende vijf sinnen* ‘s morgens tegen klant Marten Dhaemere gezegd dat hij de nacht ervoor ruzie had gekregen met zijn vrouw en zich van het leven wou beroven. Zijn woorden waren nog niet koud of hij gooide zijn *lijfrok* (een kort kledingstuk dat de romp omsluit) op de grond en probeerde tot tweemaal toe een mes in zijn hart te steken. Dhaemere kon hem de messen afpakken en zei dat hij *sulckx doende, dat sijn siele soude verdomt wesen, met meer andre cristelijcke vermaeninghen*. Dit viel echter in dovemansoren en de herbergier liep naar de brouwerij achter de herberg en blokkeerde de deur. Vervolgens gooide hij een touw rond een balk, snoerde de strop rond zijn nek, ging op een biervat staan en trapte dat weg. Toen hij daar hing te bengelen, kwam net Anthone Fiereth thuis, een inwonende *meester chirurgijn*, die snel door een gat in de muur kroop en hem het leven redde.

De baljuw eiste dat Everaert ondervraagd werd en de kosten van het gerechtelijk onderzoek zou betalen. Uit de baljuwsrekening van 1685 tot en met 1688 blijkt dat hij gevlucht was en op 30 augustus 1687 bij verstek werd veroordeeld. Aangezien de onkosten van de rechtszaak niet op de man te verhalen waren, probeerde Bauwens die in te brengen in de jaarrekening, maar de post werd achteraf geschrapt¹⁵⁰. Via het canonieke recht dat boetedoening en een spirituele straf voorschreef na een mislukte zelfmoordpoging, sijpelde de wetgeving door tot de wereldlijke rechtspleging. Sinds het Bourgondische tijdperk resulteerde dit veelal in een geldboete of compositie, soms werd ook een pardon verleend¹⁵¹.

In 1686 moest Bauwens verschijnen voor de Raad van Vlaanderen¹⁵²: Jan Van Wittenberghe, *appariteur vanden gheestelijken hove des bisdoms van Ghendt* diende op 21 oktober een eis in *tot quaet verclaerijnghe van apprehensie ende detentie in vanghenisse*¹⁵³. De baljuw had hem laten opsluiten *ter causen van scheute* (een pistool- of

¹⁴⁹ ARA, FDMW, PA.E 659.

¹⁵⁰ ARA, FDMW, VDB 301.

¹⁵¹ LOWAGIE H., *Par desperation. Zelfmoord in het graafschap Vlaanderen tijdens de Bourgondische periode (1385 - 1500). Een sociologische aanpak*, masterscriptie UGent, 2007, p. 115-117.

¹⁵² ARA, FDMW, PA.E 985. Voor een gedetailleerde analyse van de gerechtelijke procedures, zie VERFAILLIE J., *Het archief van de Raad van Vlaanderen (1386-1795), Gids voor de gebruiker*, Brussel, 2014.

¹⁵³ DE BROUWER J., ‘De bestraffing bij de overtreding van de kerkelijke wetten gedurende de 17e en de 18e eeuw, in het aartsbisdom Mechelen en in het bijzonder in het Land van Aalst’, *Handelingen - Koninklijke Zuid-Nederlandse maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis*, volume 20, 1966, passim.

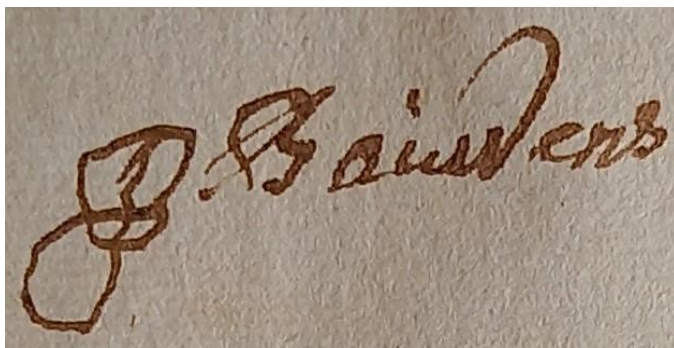
geweerschot) *ende quetsure bij hem gheinfligiert aenden persoon van Joos Van Eeckhaute* te Kalken. Als lagere gerechtsdienaar was Van Wittenberghe belast met het betekenen van dagvaardingen om te verschijnen voor het geestelijk hof (ook *officialiteit* genoemd). Deze kerkelijke rechtbank was binnen elk bisdom bevoegd voor inbreuken tegen de geboden van de Heilige Kerk, wat kon leiden tot bestraffingen bij overspel, godslastering, hekserij, ontkenning van het vaderschap, het verbreken van de huwelijksbelofte of het niet respecteren van de zondagsrust. Vanaf de vroegmoderne tijd werden de bevoegdheden van deze instelling steeds meer ingeperkt ten voordele van de wereldlijke rechtbanken¹⁵⁴, maar toch voerde Van Wittenberghe aan dat hij *bewesen heeft soo cleer als den dagh de nulliteijt vanden selve apprehensie ende van al t'gonne daer vuijtte ghevolght, t'exces ghedaen op officiers officierende ende merckelijck tusschen de gheestelijcke ende weereltlijcke jurisdictie de kennisse van diere niet en competeert* (toekomst) *aen een subalternerende weth* (rechtsmacht van lagere rang). Alle stappen die de baljuw in de loop van deze procedure had gezet, waren volgens hem nietig als gevolg. Van Wittenberghe ontkende het schot gelost te hebben en *nemaer de gonne ghedaen hebben t'voorseyde ghewelt ende moetwillicheijt*, en legde een schriftelijke verklaring voor van een arts die Van Eeckhautes schotwonde aan de arm had verzorgd *dat hij om de selve wonde noijt en is gheweest in eenigh perijckel* (gevaar) *van sterven als wesende alleene een vleeswonde ende den selven nu veel min te sijn in dusdanich perijckel als wandelende lancx de straeten ende frequenterende den goddelijcken dienst*. Bovendien zou de baljuw Van Wittenberghe en zijn officier Jan Stevins tijdens de arrestatie mishandeld hebben. Bauwens bleef echter bij zijn standpunt dat de procedure correct was gevolgd en er van een hardhandige aanpak geen sprake was geweest.

De definitieve uitspraak van het Hof zit niet in de bundel, wat er kan op wijzen dat het proces werd stopgezet.

Pieter Bauwens werd geboren te Kalken op 19 september 1631 en twee dagen later gedoopt als zoon van Judocus en Joanna Hubrecht. Hij was gehuwd met Joanna Van Aerde, ze kregen zeven dochters en een gelijknamige zoon. Volgens zijn denombrement van 1 februari 1678 erfde hij de helft van een leen van zijn vader Joos Bauwens fs. Jan en

¹⁵⁴ MOERMAN M., *Een bisschop onder vuur: het episcopaat van Servaas De Quinckere, zevende bisschop van Brugge (1630-1639)*, masterscriptie UGent, 2013, p. 44.

moeder Joanna Hubrecht fa. Gillis in de Meulemeersen, meer bepaald in de Bunders. De andere helft ging naar zijn neef Jan Bauwens fs. Jans Joos soone¹⁵⁵. Op 13 oktober 1703 stelde hij in een beverig handschrift zijn testament op: zo wenste hij onder het hoogkoor van de kerk begraven te worden naast zijn overleden echtgenote, vrienden en burenen waren uitgenodigd op de uitvaart, een betaling was voorzien voor het lezen van de zielemissen, de armen van het dorp kregen drie zakken roggebrood. De armendis van Kalken kreeg een partij land in de Broekmeersen voor de stichting van een eeuwig jaargetijde, en het klooster van de Theresianen in Dendermonde ontving een schenking van drie ponden¹⁵⁶. Hij overleed te Kalken op 22 december 1703.

Illustratie 11. Handtekening van Pieter Bauwens, anno 1688.
(ARA, FDMW, VDB 301)

19. MATTHEUS JANSSENS

van 8 januari 1699 tot 17 april 1712

Mattheus Janssens wordt een eerste keer genoemd in de wettelijke passeringen tussen 8 januari 1699¹⁵⁷ en 17 april 1712¹⁵⁸ als baljuw en meier¹⁵⁹. Hij was ook *costumier* (raadgever in verband met het gewoonterecht) en kende een turbulente carrière.

In 1697 had (dezelfde?) Mattheus Janssens uit Kalken griffier Pieter Hubrecht gedood. Die Pieter Hubrecht was te Kalken geboren en gedoopt op 9 juli 1664 als zoon van Hendricus Hubrecht en Maria De Vildere. Hij overleed op 33-jarige leeftijd aan zijn zware verwondingen

¹⁵⁵ ARA, FDMW, VDA 204.

¹⁵⁶ RAG, KK, 326, Jaargetijden ten laste van de kerk en de armendis, 1693-1777.

¹⁵⁷ RAG, OAK, 148, Wettelijke passeringen 1697-1704, f°45r°.

¹⁵⁸ RAG, OAK, 149, Wettelijke passeringen 1711-1714, f°37v°.

¹⁵⁹ *den meijer Janssens* komt reeds voor in een staat van goed van 29 november 1694. MEYS M., VANROLLEGHEM N., o.c., 2005, p. 206.

op 26 februari 1697 en kreeg een uitvaart in de kerk. Na de doodslag bevond de Raad van Vlaanderen Janssens' verzoek tot remissie¹⁶⁰ juridisch volledig in orde en sloot de zaak af na zijn betaling van 36 gulden boete op 27 juli 1697¹⁶¹. De aanstellingsakte van deze griffier op voorspraak van de voogden Jan Hubrecht en Jan Baptiste Kindt dateert van 4 november 1678: *soo wij confereren midts desen aen Pieter hubrecht fs Hendrich voornoemt (de voormalige griffier) de bedienelickheijt vanden greffie van onser prochie van Calckene ende heerelickhede vanden nieuwegavere*¹⁶².

Aangezien Pieter nog minderjarig was (circa veertien jaar), trad Jan Hubrecht enkele jaren op als plaatsvervanger. Bij de benoemingsakte zit ook nog een Franse versie van de aanstellingsakte en een document van 7 oktober 1684 in verband met de geëiste financiële borgstelling via derden van Jan Hubrecht, die intussen burgemeester was. Aangezien de ambtstermijn onbepaald was, werd hiervoor levenslang een som geld opzij gezet die opeisbaar was bij eventuele beroepsfouten (een *namptissement*).

Vanaf circa midden vijftiende eeuw was de persoonlijke borgstelling of borgstelling via derden gebruikelijk bij ambtenaren met financiële bevoegdheden¹⁶³.

Mattheus Janssens huwde op 11 september 1687 met Petronella Bauwens, dochter van de vorige baljuw. *Item den doender brijnght alhier in betalinghe de somme van dry ponden dry schellinghen vier grooten zoo veel den rendant*¹⁶⁴ *heeft betaelt door Mattheus janssens zynen schoon soone aen Jan Willemsen*¹⁶⁵. Deze laatste maakte in 1688 een vijfdaagse dienstreis *naer Middelbourgh in Seelant* in opdracht van *mijn heere Walrave*, die in de meerjarenrekening van 1691 tot en met 1697 wordt genoemd als *opperintendent van de voornoemde vrouwe verwerdighe moeder vande kermelitessen der stede van gendt*.

¹⁶⁰ In tegenstelling tot een gratieverlening nà een veroordeling, zette de Koning bij een remissie iemand terug in de samenleving nog voor het proces plaatsvond. Veelal ging het om zaken als (onvrijwillige) doodslag. Dit gebeurde pas na een onderzoek bij de plaatselijke overheid en goedkeuring van het dossier, betaling van een schadevergoeding aan de familie van het slachtoffer en de gerechtskosten, en een boete aan de vorst. Zo trachtte men conflicten tussen families te ontmijden zonder het risico dat ze het recht in eigen handen namen (bloedwraak).

¹⁶¹ ROGIER G., o.c., p. 20.

¹⁶² ARA, FDMW, VDB 265.

¹⁶³ VAN ROMPAEY J., o.c., p. 150-153.

¹⁶⁴ Hij die verplicht is tot rekening en verantwoording over het gevoerde financiële beheer (WNT).

¹⁶⁵ ARA, FDMW, VDB 301, baljuwsrekening Pieter Bauwens 1683-1688.

Een tak van de familie Walrave was sinds het begin van de zeventiende eeuw generaties lang in dienst als baljuw van het Noord-Franse Lomme nabij Rijsel, één van de vele heerlijkheden in het bezit van de familie Vilain¹⁶⁶. Op 9 september 1607 legde Jacques Philippe Vilain als nieuwe heer van Kalken de eed van trouw af voor notaris Frans Walrave *int quartier van Ryssele*¹⁶⁷. In het begin van de achttiende eeuw was een *sieur Walrave à Lille* belast met het archiefbeheer van alle originele documenten in verband met hun vele bezittingen die verspreid lagen over het huidige Frankrijk, België, Luxemburg en Duitsland. Mogelijk ging het om Jacques Walrave (1679-1747), gehuwd met Anne-Angélique Wattlelos, *conseiller du roy, bailli de cette terre de Lomme appartenante au très haut et très puissant seigneur Louis de Gand de Mérode Montmorency*¹⁶⁸ (tevens heer van Kalken), en *avocat, conseiller au bailliage de Lille* en *bourgeois* (poorter) sinds 1715¹⁶⁹.

20. PETRUS JOSEPHUS DE WITTE

van 2 juni 1712 tot 14 juli 1712

Petrus Josephus De Witte verving kortstondig de vorige baljuw die voor enkele maanden werd opzij geschoven¹⁷⁰. Hij werd enkel genoemd in wettelijke passeringen tussen 2 juni en 14 juli 1712¹⁷¹.

19 (bis). MATTHEUS JANSSENS

van 30 oktober 1712 tot 18 maart 1747

Mattheus Janssens duikt opnieuw op als baljuw in de wettelijke passeringen vanaf 30 oktober 1712¹⁷². Wat was er aan de hand? Volgende passage biedt een antwoord: *Willende alhier, in het passant nogh wel voorder bekend maecken naer dat hij, Janssens, provisioneelijck (tijdelijk), eerlijck ende loffelijckck bediende hadde de meyerije van Calcken, beth (meer) dan 15 jaeren, is dezelve daernaer*

¹⁶⁶ Zie BALTHAU E., o.c., 2015, p. 12 en het thema *Het archief van de seigneurie de Calkene* op www.bloggen.be/haegghens.

¹⁶⁷ STEVENS W., o.c., 2006, p. 395.

¹⁶⁸ DELIGNE J., *Mémoires*, Volume 10, Société d'études de la Province de Cambrai, Lille, 1906, p. 806.

¹⁶⁹ DENIS DU PÉAGE P., *Recueil de Généalogies lilloises*, Tome 1, 1906, p. 197.

¹⁷⁰ DAUWE C., o.c., p. 16, noot 2.

¹⁷¹ RAG, OAK, 149, Wettelijke passeringen 1711-1714, f°39r° en f°90r°.

¹⁷² RAG, OAK, 149, Wettelijke passeringen 1711-1714, f°57v°.

geconfereert (toegekend aan) geworden aen sekeren Jan Bauwens¹⁷³ die, door quaden raedt en om den Balliu te quellen wilde impreteren (zich toe-eigenen) de gerechtigheyt van sijn Balliugagie ende waerover swaer proces gesustineert (gevoerd) in den Raede van Vlaenderen denwelcken Bauwens op den 2 Mey 1708 is gecondemneert met costen, een rapport van beth dan 400 guldens, is daernaer voordr geschiedt dan denselven Bailliu ten jaere 1712 van sijne officie ende ontfangherije bedanckt (ontslagen) geworden¹⁷⁴.

Zijn ontslag was echter niet definitief, want een flink deel van de bevolking ging als één man achter hem staan: Welckdaenig bedanckinge ende groote vervolginge het gemeente van Calcken soo ter herten heeft genomen dat sij, sonder aansoeckinge, uyt desselfs gemoet, op den 1 Juni 1712 aen dito Janssens eene loffelijcke attestatie hebben verleent bij alle de insetenen onderteekent, bestaende in 367 personen, beneffens nogh een ander van 10 auderlingen van 80 tot 90 en meer jaeren, die op den 28 dito eene particuliere attestatie hebben verleent, daerbij getuygende ende verclaerende gekend te hebben vier Baillius en acht Meyers binnen Calcken, die den voornoemden Janssens in sijne drij functien in regeringe, justitie ende vrintschap verre te boven gegaen, alle 't welcke den voorseyden Janssens heeft gmoveert (ertoe heeft aangezet) jegens deselve bedanckinge te opposeren ende is gemainteneert in sijnen vorighen staet gestelt, soo in den Raede van Vlaenderen als geconfirmeert in sijnen Majesteyt grooten Raede¹⁷⁵.

Marie d'Humières, vrouw van Kalken, stelde in een brief van 9 augustus 1717 dat sergeant Gijselbrecht Seij zijn boekje was te buiten gegaan, omdat hij zonder toestemming en ten nadele van baljuw Janssens inbeslagnames en betekeningen had uitgevoerd. Janssens moest zijn officieren duidelijk maken dat er ontslagen zouden volgen als dit nogmaals gebeurde¹⁷⁶.

Op maandag 9 januari 1719 vonden bewoners het lijk van Pieter Baeten fs. Pieters in een gracht op de wijk Eesvelde¹⁷⁷. Eerst dacht men aan verdrinking, maar toen bloed op zijn schoenen werd aangetroffen, bleek

¹⁷³ Uit genealogisch onderzoek blijkt geen nauwe familieband met de vorige baljuw Pieter Bauwens. Zie de problematiek bij de aanstelling van baljuw D'Haesleere.

¹⁷⁴ DAUWE C., o.c., p. 242-243.

¹⁷⁵ De baljuw haalde zijn gelijk voor het hof van beroep, de Grote Raad te Mechelen.

¹⁷⁶ ARA, FDMW, T 396.

¹⁷⁷ ARA, FDMW, PA.E 690.

er al gauw meer aan de hand. Volgens de *informatie preparatoire*¹⁷⁸, een vooronderzoek met getuigenverklaringen van baljuw Janssens opgemaakt in het Kalkense wethuis, waren de dag voordien enkele mannen afgezakt naar de plaatselijke herberg van Marijn Verheyden, waar ze kaart speelden tot twee uur 's nachts en brandewijn en een kan honingdrank dronken. Toen ze ruzie kregen, gooide de gastvrouw hun kaarten weg en ging ze slapen. Volgens de waard kreeg Baeten het aan de stok met ene Pieter Claus in verband met geld dat Claus geleend had. Ze waren uiteindelijk samen vertrokken *sonder eenighe de minste teekenen van colere ofte gramschap*, beweerde Verheyden. Iets later hoorde hij een schreeuw buiten en stemmen die hij niet kon verstaan wegens de hevige wind. Ook de burens hoorden enige rumoer, hun honden begonnen te blaffen, en 's morgens vroeg werden buiten overal bloedsporen en een pluk haar aangetroffen en bloedvlekken op de vloer en een tafel in de herberg. Verheyden had volgens getuigen een klein hekken waar ook bloed aan hing verwijderd en weggestopt in een stal achter wat hout, en men zag hem rondzeulen met een hoop aarde. Kort erna was het huis volledig schoongemaakt. Enkele bewoners verklaarden dat ze vijf weken later op weg naar de markt te Wetteren een onbekende uit Wannegem hadden ontmoet die zou gezien hebben dat die bewuste nacht vier jongelingen een man in een haag wierpen en hem stampten. Eén van hen zou hem ook een stokslag gegeven hebben en riep *ghij auden donder ghij blixem light daer*. De vreemdeling probeerde tevergeefs tussenbeide te komen en keek toe hoe ze de man levend in de gracht wierpen. Iemand uit de groep zou nog gezegd hebben *och hadde ick bij mijnen vrouwe ghebleven, om eenen keer dat ick op veirthien jaeren inde herberghe hebbe gheweest*. Uit schrik was de onbekende man weggelopen en deed hiervan geen aangifte omdat hij niet van de parochie was. Al gauw deed het gerucht de ronde dat Claus de dader was.

Op 12 januari 1719 werd een arrestatiebevel uitgevaardigd tegen het drietal Geeraert Calle fs. Jans uit Kalken, Jan Clauwaert fs. Lievens uit Laarne (beiden landbouwers) en Pieter Claus uit Wetteren op verdenking van doodslag, maar Claus en Verheyden waren intussen voortvluchtig. Er werd verteld dat Claus *hadde gheadresseert by den heere Prost van tusschenbeke*¹⁷⁹ *om vrijdom (asiel) te hebben t'welcke*

¹⁷⁸ Zie VAN RHEE C. et al. (red.), *Voortschrijdend procesrecht, Een historische verkenning*, Leuven, 2001, p. 77-90.

¹⁷⁹ Het Norbertinessenklooster van Tussenbeke lag te Schellebelle. Een proost nam het dagelijkse bestuur waar (zie <https://www.hkschellebelle.be/tussenbeek>). Literatuur over het klooster van Tussenbeke vindt men bij DE VROEDE M., *Religieuses et*

hem is ontseydt. Op 13 februari zei baljuw Janssens in de gevangenis van het Gentse Gravensteen tegen Clauwaert dat iemand na de feiten veel bloed op zijn overjas had gezien, maar hij antwoordde laconiek dat hij een bloedneus had gekregen. Calle was dan weer later die nacht opgemerkt met een mes in de hand, maar hij zei dat enkel te gebruiken om zijn pijptabak te versnijden. Na meer dan vier maanden hechtenis diende zijn raadsman een verzoekschrift in tot voorlopige invrijheidsstelling, omdat volgens hem duidelijk was dat Calle hier niks mee te maken had en de situatie leidde *tot sijnder totale ruine ende beletsel van sijnen cost te connen winnen*. Hij zou zich te allen tijde ter beschikking houden van het gerecht en zijn vader Jan stelde zich borg. Op de buitengewone zitting van 19 juni 1719 besliste de vierschaar en het leenhof van Kalken dat Calle en Verheydens vrouw werden vrijgesteld van de gerechtskosten omdat de zaak zo lang aansleepte. Pieter Claus werd als hoofddader veroordeeld tot vijftientwintig jaar verbanning uit de provincie Vlaanderen en Jan Clauwaert als medeplichtige voor tien jaar *op pijn van lijfstraffe* bij een vroegtijdige terugkeer.

In 1720 moest baljuw Janssens een nieuw gerechtelijk onderzoek openen wegens doodslag¹⁸⁰. Op 30 april hadden Kalkenaar Lieven De Brauwere en zijn veertienjarige dochter Livijne *cappers*¹⁸¹ geplukt voor verkoop en schoongemaakt ten huize van Jan Van Hecke te Lokeren. Op weg naar huis kwamen ze Gheeraert Coenjaert tegen, die hem aansprak. De Brauwere zou beweerd hebben dat Coenjaert een partij kool had gestolen, wat De Brauwere met klem ontkende. Coenjaert haalde plots verschillende keren uit met *eenen stock de dicke van eenen aerm hebbende van onder eenen swaeren cnots aen* en liep weg. De Brauwere werd zwaar geraakt aan het hoofd en zeeg bloedend neer. Hij kwam weer bij zijn positieven, strompelde duizelig naar zijn woning in Beervelde en kon nog net tegen zijn vrouw Cathelijne Glorieus zeggen dat *hy seer wel wiste dat syne schotel* (schedel) *ghescheurt was* en dat Coenjaert de dader was, maar viel toen bewusteloos van zijn stoel. Zij haalde er snel de pastoor bij die hem enkel nog de laatste sacramenten kon toedienen. Hij overleed omstreeks 23.30 uur aan zijn verwondingen *volghens den loop vande orlogie vanden heere pastor*, en werd de dag nadien begraven op drieënzestigjarige leeftijd.

béguines enseignantes dans les Pays-Bas méridionaux et la principauté de Liège aux XVIIe-XVIIIe siècles, Leuven, 1996, p. 7, noot 5.

¹⁸⁰ ARA, FDMW, T 594.

¹⁸¹ Vrucht van de kapperboom (MNW).

Zowel de vrouw van Lieven de Brauwere als zoon Jan De Brauwere verklaarden achteraf dat het gerucht de ronde deed dat Coenjaert, intussen voortvluchtig, een vreemdeling was die verbannen was uit zijn kwartier¹⁸² omdat hij verschillende pachthoeves in brand had gestoken en enkele brandbrieven¹⁸³ had verstuurd. Kort voor de feiten had hij in de plaatselijke herberg van Joos Coppejans aan zijn maat Joos Van Uytvanck verteld dat De Brauwere hem beschuldigde van de diefstal en zei *men mach sulcken opinie niet draeghen*. Was hier sprake van voorbedachtheid en was de vogel voorgoed gaan vliegen?

In augustus 1721, en januari en april 1722 ontving baljuw Janssens vermanende brieven van de heren *Raeden-fiscaelen*¹⁸⁴ *van sijne Keyserlijcke ende Conincklijcke Majesteits Raede van Vlaenderen*, zij hadden immers signalen gekregen uit Kalken dat Coenjaert *van tijt tot tydt nogh comt inde voorseyde prochie, selfs bij U wete ende van uwe officieren, ende selfs sijne ghebueren derft verdreyghen, enden daervan U seer frequente clachten syn ghedaen*, en eisten zijn onmiddellijke arrestatie en berechting.

Uiteindelijk konden officieren hem op 19 april 1722 aanhouden en hem naar de gevangenis van het Gravensteen voeren, waar baljuw Janssens hem op 22 april kwam *examineren op tichten*, met name een verhoor aan de hand van een vragenlijst waarbij hij de antwoorden van de beschuldigde noteerde. Gheeraert verklaarde een zoon te zijn van Wauterus Coenjaert, ongeveer 44 jaar oud en geboren op het goed Ter Eecken in Münsterland, in de Duitse regio Nordrhein-Westfalen. Na vele omzwervingen was hij in Kalken beland en er in 1709 getrouwd met Marie De Maere. Janssens las het vonnis voor dat hij op 15 maart 1721 bij verstek levenslang verbannen was uit de provincie Vlaanderen op straffe van executie bij terugkeer. Op 4 juli 1721 was echter een tegenverzoek ingediend bij de centrale overheid *omme te becommen briefven van remis*¹⁸⁵ *ende rapel de ban*¹⁸⁶. Coenjaert stelde dat er geen

¹⁸² Het Graafschap Vlaanderen was grosso modo onderverdeeld in de kwartieren van Brugge, Ieper en Gent. Ze vormden grote administratieve eenheden, waartoe de verschillende kasselrijen behoorden. Tot het Gentse Kwartier behoorde onder meer de kasselrij van het Land van Dendermonde, met onder andere Kalken en Laarne.

¹⁸³ Brief waarin men met brandstichting of moord dreigt. Zie GEERTS E. - HEESTERMANS. (red.), *Het van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, Utrecht-Antwerpen, 1992, p. 463.

¹⁸⁴ Topfunctionarissen binnen het *Officie-Fiscaal* (het Openbaar Ministerie) van de Raad van Vlaanderen die lokale hoven konden verplichten om in een specifieke zaak op te treden. Zie:

https://gentonfiles.be/wp-content/uploads/2016/09/Archiefink_2015_1_web.pdf.

¹⁸⁵ Remissie (zie voetnoot 160).

sprake was van een geplande daad en De Brauwere zou beweerd hebben dat zijn moeder een tovenares was en zijn vader een weerwolf. Na een woordenwisseling zou De Brauwere een mes getrokken hebben dat Coenjaert uit zijn hand wilde slaan, maar de slag zou afgeschampt zijn en belandde op zijn hoofd. Hij was fel geschrokken toen hij de dag nadien hoorde dat het slachtoffer overleden was, en vluchtte naar zijn broer die in de herberg *Het Goede Leven* woonde te Oostakker. Hij bekende een viertal keren bij zijn vrouw en kinderen thuis in Beervelde te zijn geweest om hun wat geld te geven en nieuwe kleren op te halen. Om een voorbeeld te stellen besloot het dorpsbestuur op 7 mei 1722 na advies van rechtsgeleerden¹⁸⁷ bij de Raad van Vlaanderen dat hij op het schavot moest *gheexecuteert worden met den sweirde tot datter de doodt naervolght, ende sijn lichaem gheleijdt te worden op een radt ende het hoofd ghesteken op eene ijseren pinne op het selve radt omme aldaer te blijven gheexponeert andere ter exempel*. Al zijn (on)roerende goederen werden verbeurd verklaard en hij werd veroordeeld tot het betalen van de gerechtskosten. Na het vonnis vroeg Coenjaert vergiffenis aan de weduwe Cathelijne Glorieus, maar *die alsnu my noch mer is reputerende voor eenen publieqen moordenaer daer ick, ter contrarie aen haer maer en hebbe comen bidden ende smeecken om van haer te vercrijghen den vrede als naer behoorende naer vriendelijcke woorde soo door mij als door andere personen heeft sij beginnen te roepen 'moor moor' ende diergelijcke sottecheden*.

Op 11 maart 1724 liep een discussie uit de hand tussen twee jonge schaapherders, Pieter De Bock fs. Marijn uit Kalken en Pieter Van Driessche fs. Cornelis uit Overmere, over wie nu hun kudde mocht laten grazen op het weiland van Pieter Bracke aan de Hullestraat voorbij het Cootveld¹⁸⁸. Ze deelden allebei enkele stokslagen uit, met een bloedende hoofdwonde voor De Bock als gevolg, maar Van Driessche was er het ergst aan toe. In het verslag van 25 november staat dat De Bock hem met eenen *sprietstock* (herdersstaf?) *serdaenich ghegriefft ende ghequetst thebben op syn hoofd dat hy daer van op den 15en dato daer naer is overleden*. Uit de autopsie bleek een zware hersenbloeding de doodsoorzaak. De uitspraak tegen de voortvluchtige

¹⁸⁶ Het herroepen van de verbanning. Uit het eindvonnis blijkt echter dat zijn verzoek officieel werd afgewezen op 16 oktober 1721.

¹⁸⁷ Men was dan wel vertrouwd met het gewoonterecht, maar voor belangrijke of ingewikkelde dossiers ging men bij voorkeur ten rade bij de magistraten van de Raad van Vlaanderen.

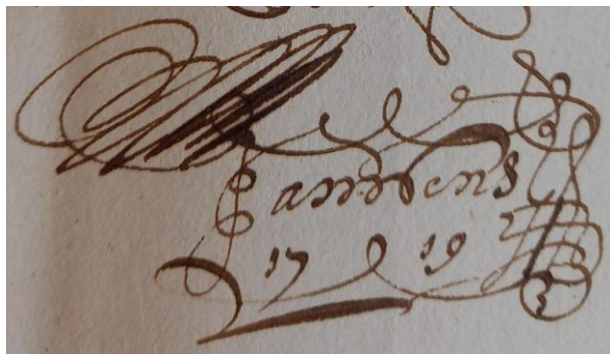
¹⁸⁸ ARA, FDMW, T594.

jongeman was zoals bij de zaak tegen Pieter Claus een verbanning uit de provincie Vlaanderen *op peine van lijfstraffe* met confiscatie van alle goederen en de betaling van de gerechtskosten.

Baljuw Janssens moest zich enkele jaren later opnieuw zelf verantwoorden voor het gerecht ten gevolge van diverse aantijgingen, maar op 3 februari 1730 werd een verklaring te zijner gunste opgesteld: *Men passeert hier nogh velen andere moyelijckheden ende processen, soo van vechten, vloecken, vreemde personen te logeren als andersints, wel sonderlinge het groote ondersoeck bij den heer substituet procureur generaal van sijne Majesteyts grooten Raede t'sijnen laste gedaen, als gehoort beth dan 40 personen, tot opspraecke van een ieder, waerdoor is weghgenomen sijn eer en reputatie, mitsgaeders afhandigh gemaect de functie van Costumier en daer hij, Janssens, tot satisfactie en contentement van iedereen die hem geemployeert hebben den tijdt van beth dan 40 jaeren loffelijck heeft gequeten sonder dat oyt jegens sijne wercken eenighe oppositie of contradictie is gevallen, welke eenighe functie onder ootmoedige correctie soo in de prochien van den lande van Dendermonde, als andere castelrijen, bij Baillius, Meyers, Greffiers en andere personen, daertoe bequaem, tot den dagh van heden geexerceert wort. Vervolgens 't gone voorseyt wel rijpelijk overwegen sijnde, met alle de voordere aenclevende omstandigheden, wat excessive interesten ende vervolgingen heeft geleden ende nogh daegelijckx lijdt tot soo verre dat hij tot drij mael geluckiglijk de doot heeft ontgaen, bij middel van niet doorschoten ende dootgeslaegen te sijn geweest, mitsgaders verbrandt, soo dat het niet begrijpelijk en is dat er nogh eenighe quaetaerdighe menschen, binnen de prochie van Calcken, connen gevonden worden die in die vervolgingen ende accusatien blijven continueren, denselven Bailliu, in den ouderdom van 68 jaeren, nogh willen beschuldighen van vermeten negligentie, collusie (samenspanning) met de criminele ofte andersints in 't fait van sijn officie ten sij uyt pure revindicatie (het zich toe-eigenen van eigendommen) daer hiervoren blijkt dat hij bijnaer de helft van den tijdt sijnder bedieninge in het administreren van justitie met groote neerstigheyt, iever, patientie, tot satisfactie van iedereen, heeft geconsumeert tot sijnder ruine, met hope nochtans van onweirdigh begrepen te mogen sijn onder degone die vervolginge lijden om de rechtveerdigheyt¹⁸⁹.*

¹⁸⁹ DAUWE C., o.c., p. 243-244.

Janssens was echter nog niet aan het einde van zijn beproevingen. In 1732 diende de Kalkense pastoor Bagenrieux op zijn beurt een uitgebreide klacht in tegen hem bij de procureur-generaal bij de Grote Raad te Mechelen wegens nalatigheid bij het vervolgen van misdadigers¹⁹⁰. Het laatste artikel luidde: *Ontelbaar zijn de onrechtvaardigheden en knevelarijen (afpersing) van den baljuw, in een woord hij is de plaag en den dwingeland van geheel de gemeente en het is klaarder als den dag dat hij onverbeterlijk is*. De pastoor haalde echter zaken aan die al waren weerlegd in een schriftelijke verklaring die burgemeester Jaecques Colman en verschillende notabelen hadden ondertekend. Bovendien pakte Janssens uit met een gedetailleerd overzicht van alle gerechtelijke stappen die hij sedert het begin van zijn ambtstermijn had ondernomen. De rechtbank besliste opnieuw in zijn voordeel en hij kon uiteindelijk nog vijftien jaar op post blijven.

Illustratie 12. Handtekening van baljuw Mattheus Janssens, 1719.
(ARA, FDMW, PA.E 690)

Op 13 april 1747 noteerde griffier Willems *aldus ghedaen ende ghepasseert in ordinaire vierschare ter maeninghe van Joannes de Schaepmeestere officier mits toverlijden vanden bailliu ende voor alsnoch geen en anderen ghesteldt en is*¹⁹¹. Janssens was intussen overleden op 18 maart 1747 op 85-jarige leeftijd. Het is uitzonderlijk dat iemand tot op zo'n hoge leeftijd dit ambt uitoefende, maar geen unicum: zo was zijn tijdgenoot Jacques Seghers baljuw in Laarne tussen september 1709 en 17 september 1732. Hij overleed er het jaar nadien ook op 85-jarige leeftijd op 10 juni 1733¹⁹².

¹⁹⁰ DAUWE C., o.c., p. 234-243.

¹⁹¹ RAG, OAK, 153, Wettelijke passeringen 1743-1750, f°118v°.

¹⁹² DE WILDE J.R.J., o.c., 2014, p. 20.

21. CHARLES-PHILIPPE DE GRAVE**van 12 oktober 1747 tot 16 oktober 1748**

Charles Philippe De Grave komt een eerste keer als baljuw voor in de wettelijke passeringen van 12 oktober 1747¹⁹³. In de loop van dat jaar zou de beruchte roversbende van Jan de Lichte een diefstal gepleegd hebben in een winkel te Kalken¹⁹⁴. De baljuw arresteerde in augustus van het jaar nadien wegens zedenfeiten Jan (Hansken) van Wetteren¹⁹⁵, een handarbeider geboren en wonende te Kalken, die later ook verdacht werd van bendediefstallen in Eerdegem en Overmere: *Le soussigné Bailly de Calcken déclare que passé deux mois il a fait arrêter le nommé Jean de Wetteren pour avoir séduit des dragons¹⁹⁶ de houlans¹⁹⁷ cantonné audit Calcken, et les avoir mené auprès de sa belle soeur qui passe pour une putaine, et ayant appris que ledit Jean de Wetteren étoit vagabond, et complice des prisonniers arrêtés à Alost, qu'il a fait transporter ledit Jean de Wetteren à Alost, et le fait mettre en prison, en foi de quoi, je signe cette le seize octobre 1748. Signé C:P:D:Grave¹⁹⁸.*

Na gedeeltelijke bekentenissen onder kruisverhoor in het bijzijn van een beëdigde Vlaamse tolk, eiste de procureur-generaal bij de Raad van Vlaanderen de openbare ophanging van Jean van Wetteren aan de galg te Aalst. Een militaire rechtbank veroordeelde hem uiteindelijk niet alleen tot de betaling van de proceskosten en verbeurdverklaring van al zijn bezittingen, maar ook in eerste orde om *geteekent te worden op uwen blooten rugghe met de letteren G.A.L. ende voordens alsdan versonden te worden naer de galleye om aldaer te dienen ende te verblyven ten tyde van negen achter een volgende jaren¹⁹⁹*. Dat betekende zo goed als een doodvonnis, want veel galeislaven hielden het slechts enkele jaren vol.

¹⁹³ RAG, OAK, 153, Wettelijke passeringen 1743-1750, f°151v°.

¹⁹⁴ DE FEYTER S., 'De Bende van Jan de Lichte', *Land van Aalst*, XXXIII, 1981, 4-5, p. 169-253, pp. 199.

¹⁹⁵ Gedoopt als zoon van Franciscus van Wetteren en Joanna Coele op 25 februari 1724.

¹⁹⁶ Dragonder: cavaleriesoldaat bij een lichte eenheid (<https://www.vandale.nl>).

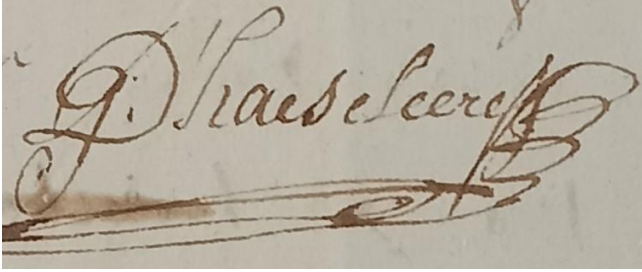
¹⁹⁷ Ulaan: lichtbewapende bereden soldaat (<https://www.encyclo.nl>).

¹⁹⁸ SAA, Archief hoofdcollege van het Land van Aalst, 14277, n° 58, Procès criminel contre Jean van Wetteren. De Franse passages kregen een moderne spelling.

¹⁹⁹ Volgens DE FEYTER S., o.c., pp. 236-237, blijkt uit een andere procesbundel dat hij één van de achttien mannen was die effectief tot de galg werd veroordeeld? Op de Wikipedia-pagina over de bende van Jan de Lichte is er enkel sprake van zeventien mannen die werden opgehangen.

22. GERARDUS D'HAESELEERE**van 13 januari 1750 tot 23 september 1761**

Hij wordt genoemd in wettelijke passeringen vanaf 13 januari 1750²⁰⁰ tot 23 september 1761²⁰¹. Hij had ook twee functies: *aldus ghedaen ende ghepasseert in extraordinaire vergaderinge ter maninghe van dheer gerardus dhaeseleire bailliu ende meyer*²⁰². Uit een bewaard document blijkt dat hij eerst als plaatsvervangend baljuw fungeerde.

Illustratie 13. Handtekening van baljuw Gerard D'haeseleere, 30 juni 1755.
(RAG, Familiearchief Prinsen van Izegem, 105)

Het baljuwschap was toegewezen aan Jean Baptiste van Melckebeke (°Sint-Lievens-Esse, 1728), maar omdat die nog minderjarig was, had D'Haeseleere tijdelijk dit ambt waargenomen tot ieders tevredenheid. Toen van Melckebekes neef Judocus Cromphaut (de vader van de latere baljuw Joannes Alexander Cromphaut) aan de slag ging als griffier, rees er wettelijk gezien een probleem van mogelijke belangenvermenging. Bovendien was van Melckebeke intussen advocaat bij de Raad van Vlaanderen en wenste hij zijn carrière uit te bouwen. Daarom stelde zijn vader zich borg en vroeg aan de heer van Kalken om D'Haeseleere voor het leven te benoemen. Dit hield in dat de vader mogelijk financieel aansprakelijk was indien D'haeseleere *door eenighe excessen ofte quaet ghedragh inhabel* (onbekwaam, onmachtig) *verclaert wierde tot het bedienen van ghemelde fonctie*²⁰³. Gerardus D'Haeseleere werd begraven te Kalken op 31 januari 1762 op de leeftijd van 62 jaar. Hij was gehuwd met Elizabeth De Gheest.

²⁰⁰ RAG, OAK, 153, Wettelijke passeringen 1743-1750, f°157v°.

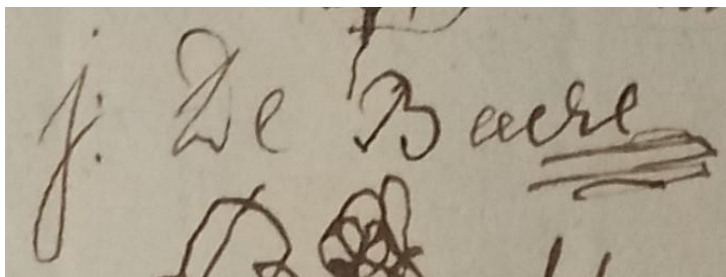
²⁰¹ RAG, OAK, 155, Wettelijke passeringen 1754-1769, f°110v°.

²⁰² RAG, OAK, 153, Wettelijke passeringen 1743-1750, f°241r°.

²⁰³ RAG, Algemeen Familiefonds, Familiearchief Prinsen van Izegem, Kalken, Personeel, 105, Stukken in verband met het baljuwschap van Kalken, 30 juni 1755.

23. JOANNES DE BAERE**van 18 mei 1762 tot 4 september 1784**

Joannes De Baere komt voor als baljuw in de wettelijke passeringen van 18 mei 1762²⁰⁴ tot 4 september 1784²⁰⁵ en cumuleerde met het ambt van meier. Een Joannes Baptista Debaere huwde te Kalken op 30 mei 1743 met Theresia Vandoorselaer. Dit echtpaar kreeg tien kinderen.

Illustratie 14. Handtekening baljuw Joannes De Baere, 10 april 1776.
(RAG, KK, 326)

24. JOANNES ALEXANDER CROMPHAUT**van 4 oktober 1784 tot 19 januari 1790**

Hij wordt genoemd in wettelijke passeringen van 4 oktober 1784²⁰⁶ tot 19 januari 1790²⁰⁷. Hij cumuleerde ook het ambt van baljuw en meier en was bij de aanvang van zijn ambtstermijn net geen vijfentwintig jaar oud. Hij kende een grillige loopbaan, waaruit we drie interessante zaken belichten.

Licentiaet inde medecijnen Joannes Jacobus Debbaudt (1720-1799)²⁰⁸ uit Kalken verzocht hem in maart 1785 om beslag te leggen op *al sulckdanighe gronden van erfven mitsgaders paerten ende deelen als soudon connen toecommen* aan enkele bewoners uit de wijk Kruisen omdat die hem nog de betaling van 27 pond en 9 schellingen verschuldigd waren voor visites en geneesmiddelen. Toen de baljuw aan de arts de *gemeriteerde sallarissen ende verschot van gelde* vroeg (onkosten voor de griffie, briefpapier, zegels, kopieën, enz.), weigerde

²⁰⁴ RAG, OAK, 155, Wettelijke passeringen 1754-1769, f°229v°.

²⁰⁵ RAG, OAK, 157, Wettelijke passeringen 1777-1786, f°178v°.

²⁰⁶ RAG, OAK, 157, Wettelijke passeringen 1777-1786, f°281r°.

²⁰⁷ RAG, OAK, 158, Wettelijke passeringen 1786-1796, f°126r°.

²⁰⁸ Zie TIBBAUT J., VAN DE SOMPEL A., 'Korte kennismaking met een aantal Kalkense burgemeesters: de families Debbaudt en Tibbaut', *Castellum*, XI, nr. 4, 1994, p. 33-40, pp. 33.

die *niet jegenstaende diversche vriendelycke vermaeningen* op zijn beurt te betalen. De baljuw kaartte dit aan bij de burgemeester en schepenen, maar na ingewonnen advies besloot het college om de zaak te laten vallen omdat deze *niet ontfangelijck nocte gefondeert* was²⁰⁹. Debbaudt liet daarop via een deurwaarder zijn aandeel in de gerechtskosten terugvorderen.

Cromphaut had nog een appeltje te schillen met de arts...

De volgende zaak²¹⁰ toont aan hoe de artistieke vrijheid strikt aan banden werd gelegd op religieuze gronden, met opnieuw een hoofdrol voor Debbaudt. Op 24 mei 1788 trokken burgemeester Jacobus Benedictus Baeten, de schepenen en baljuw Cromphaut met zijn officieren in de wijk Kruisen naar de herberg *Den Appel* van Francis Vanden Broecke fs. David, tevens landbouwer en voerman (koetsier), *alwaer eenighe libertinne*²¹¹ *van het selve Calcken besigh waeren met te verthoonen een schouwspel welcken theater het officy tonser presentie heeft afgebroken en die gesequestreert*²¹² *in het wethuys*.

Het plaatselijk bestuur had na advies bij de Raad van Vlaanderen als tijdelijke maatregel de toestemming verkregen om het theater op te doeken, omdat onder andere Francis Gijselinck, Gillis Walput, Jacobus Vande Wege, Joannes Schellinck, Joannes Francis Van Damme, gareelmaker Pieter Francis De Broe, Judocus Van Damme fs. Jacobus en Philippus Van Iper, beiden touwslagers, van het jonge amateur theatergezelschap *De Gildebroeders van Rhetorica* alias *De Witte Rooze*²¹³ de tragikomedie *Cocbonus en Peccavia*²¹⁴ verschillende malen in het openbaar hadden opgevoerd zonder toestemming. Sterker nog, de

²⁰⁹ RAG, Familiearchief Cromphaut, zes stukken van het proces voor de Schepenbank van Kalken van Jan Alexander Cromphaut, baljuw en meier van Kalken en Nieuwengaver, tegen Joannes Jacobus Debbaudt, licentiaat in de medicijnen te Kalken, over de betaling van salaris (1785-1786).

²¹⁰ RAG, Archief Raad van Vlaanderen, 27641, Schepenen van Kalken en van de heerlijkheid Nieuwengaver en Jan-Alexander Cromphaut, baljuw van Kalken, eisers, contra Frans Gijselinck en consoorten: toneelvertoningen niettegenstaande verbod. Zie DE WILDE J.R.J., 'De afwijzing van een aanvraag voor toneelopvoeringen in Laarne (1820)', *Castellum*, XXII, nr. 1, 2005, p. 17-22; BOGAERT E., VAN DE SOMPEL A., *Kalken: van de Franse Revolutie tot de gemeentefusie met Laarne. Bijdragen tot het historisch onderzoek*, Kalken, 1997, p. 297-299.

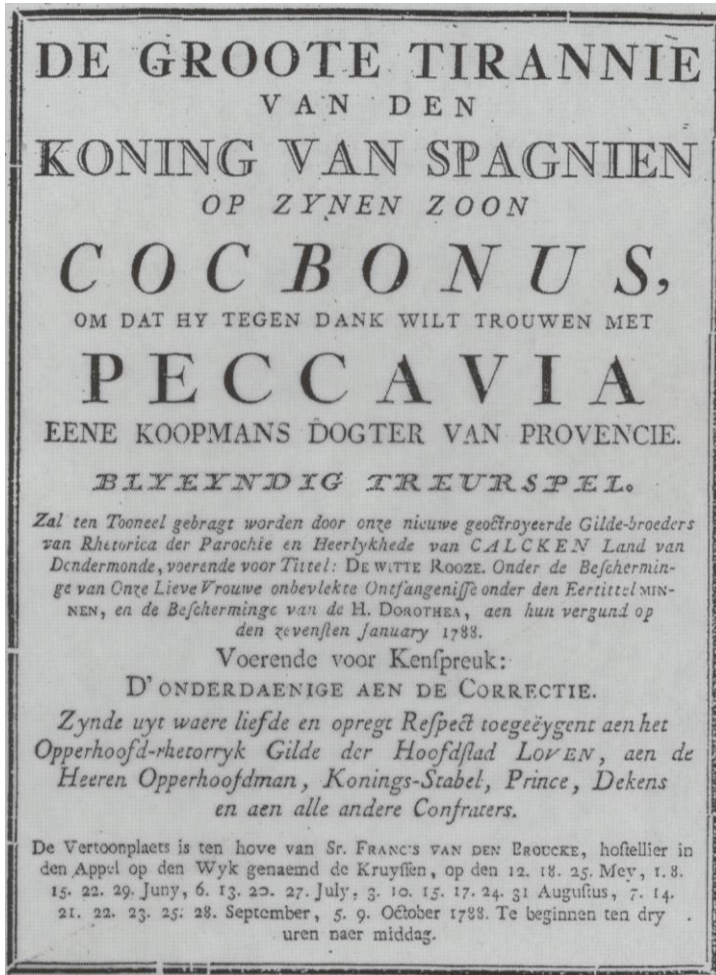
²¹¹ Libertijn: voelt zich vrij van zedelijke banden, losbandig persoon (WNT).

²¹² In bewaring stellen van goederen (WNT).

²¹³ Ze droegen een hoed met een witte roos die ze tijdens voorstellingen in de lucht gooiden.

²¹⁴ Dit toneelstuk bleef populair bij de Vlaamse bevolking tot ver in de negentiende eeuw en stond zelfs op het repertoire van poppenspeltheaters. Het verscheen nog in herdruk bij de Gentse drukkerij Snoeck-Ducaju in 1877.

acteurs hadden ondanks een verbod op dezelfde locatie het stuk op 8 juni opnieuw gebracht, en zouden gezagsdragers schriftelijk bedreigd hebben met moord en brandstichting.

Illustratie 15. Aankondiging van de opvoering van het toneelstuk *Cocbonus en Peccavia*.
(RAG, Archief Raad van Vlaanderen, 27461)

De baljuw beriep zich op een verordening van 26 januari 1559 van de Spaanse koning Filips II die vertoningen of liederen met een anti-klerikale inslag verbood, en meer dan twee eeuwen later nog steeds van kracht was: *Bij het placcaet (verordening) van den 26 septembre 1663 is bij ende door den souverijn gepermenteert buiten den goddelijcken dienst spelen te verthoonen die niet en causeren directelijck ofte indirectelijck eenig schandael aen onse heijlige religie ende niet en*

offenceren (beledigen) *de goede manieren ofte eenige personen ende die alleenelick maer en dienen tot eereijckce geneuchte van het volck*²¹⁵. Concreet moest de plaatselijke overheid alle geplande culturele manifestaties keuren, waar nodig censureren en voor die manifestaties toestemming geven. Om een voorbeeld te stellen, eiste Cromphaut voor alle betrokkenen een boete van zestig pond parisis en de betaling van de gerechtskosten wegens de verachting van *de publike officieren en vande justitie mitsgaders stoornissen van de publike ruste*. Op basis van een aantal schriftelijke getuigenverklaringen van 12 juni 1788 beval de Raad van Vlaanderen tot verder onderzoek en Francis Vanden Broecke (in herberg *De Swaene*, recht tegenover de kerk), Judocus Van Damme en Philippus Van Iper werden vastgehouden en afzonderlijk verhoord.

Op de zondag voor 17 juni had officier Pieter Jacobus Van Damme intussen op het kerkhof, aan de ingang van de kerk, na de hoogmis het verbod algemeen bekend gemaakt, waarna er tumult was ontstaan, *een groot gejuuw, cletsen op d'handen en geroep*. Naar verluidt had Debbaudt de menigte opgejut.

Herbergier Vanden Broecke verklaarde dat hij enkel een schuur met een kamer aan het gezelschap verhuurde, met de rest had hij niks te maken. Hij ontkende dat hij de kennisgeving van het verbod had geparafeerd, want hij was ongeletterd en kon de tekst toch niet lezen, waarna men hem er fijntjes op wees dat die tekst ook voorgelezen was. Op zondag 1 mei was op een blinde muur in de tuin van pastoor Van Pamele²¹⁶ een beledigend schimpdicht aangeplakt, dat kort daarna was verdwenen. Of dokter Debbaudt als hoofdman van de *Gildebroeders van Rhetorica* hiermee te maken had, wist Vanden Broecke niet, en hij had niks opgevangen over de brandbrieven die de baljuw na het verbod ontvangen had. Hij bekende wel enkele brieven gegeven te hebben aan Joannes Bernardus De Broe, schoenmaker in het dorp en zoon van de betrokkene Pieter Francis, waarvan er één geadresseerd was aan de baljuw. Dit document had hij gekregen van ene Pieter Jan Van Pottelberge, maar of het om één van die brandbrieven ging, wist hij ook niet. Ten slotte weigerde hij zijn verklaring te ondertekenen met zijn

²¹⁵ Genoteerd tijdens het verhoor van Francis Gijssels en Judocus Van Damme op 26 juli 1778.

²¹⁶ Joannes Franciscus van Paemel werd geboren te Gent op 9 februari 1736 en werd priester gewijd op 1 mei 1760. Hij was pastoor van Kalken van 15 februari 1784 tot 8 oktober 1802. Hij overleed te Machelen op 10 mei 1803. Zie SCHOKKAERT L. (red.), *Biografisch repertorium van de priesters van het bisdom Gent 1802-1997*, deel II, Leuven, 1997, p. 550, nr. 5803.

merq vooraleer hij zijn raadsman had gesproken. Analfabeten tekenden met hun merk, veelal een kruisje of een zelf gekozen teken.

De baljuw had kort voor 17 juni van landbouwer Laurens Bracke een briefje gekregen in een onbekend handschrift dat hij op straat gevonden had, waarin gedreigd werd met brandstichting. Handwerker Livinus De Grauwe had in de Vromondstraat een briefje gevonden dat gericht was aan schepen Jan Baptiste Baeten: (...) *als dat gy versigtig sout syn van geen apontement* (officiële toestemming) *te geven om af te breken den theater van Calcken of het sal in vier in vlam staen al dat op u hof is*, en ook schepen Driege ontving een gelijkaardig bericht: (...) *wij sullen komen in u huys in vuer en vlam setten en geheel u volk vermoorden*. Pieter Joannes Van Pottelberge filius Nicolaus, geboren te Lokeren en wonende te Laarne, kwam met dit sterk verhaal op de proppen: samen met Francis Gijselinck had hij op de steenweg tussen Brussel en Asse een onbekende man ontmoet die zei: *het is in mijn macht den theater doen weder te stellen, ick ben den eersten schryver van het gouvernement*. In de herberg *Het Ossen Hoofd* te Asse zou hij een brief geschreven hebben die hij in zijn zak stak, en iets later in *Het Vercruysken* stempelde hij na wat biertjes de brief af en zei tegen Van Pottelberge dat hij die aan de baljuw moest bezorgen. Eens terug thuis gaf Van Pottelberge de brief aan de meid van Francis Vanden Broecke. Toen hij één van de brandbrieven te zien kreeg, wist hij niet zeker of het om hetzelfde document ging.

Op 17 juni 1788 stelde griffier De Geijter via schriftanalyse vast dat het handschrift op een kwitantie van dokter Debbaudt identiek was aan dat van een brandbrief die verzonden was vanuit Brussel en bezorgd was bij de baljuw. De arts zou aan brouwer Joannes Polfliet filius Jacobus verteld hebben dat hij echter niks te maken had met die brandbrieven, maar wel dat hij het verbod zou aanvechten voor de Raad van Vlaanderen en desnoods beroep zou aantekenen bij de Grote Raad voor de Nederlanden te Mechelen²¹⁷, eraan toevoegend: *ik sal se leeren het officie, gij weet wel dat zij met geen onnooselen te doen en hebben*. Hij zou aan herbergier Livinus De Smet ook verteld hebben dat het dorpsbestuur een brief had ontvangen van het gouvernement te Brussel met een stempel van de kanselier en de eis om het theater te herinstalleren, en dat de acteurs naar Leuven en Brussel waren gereisd

²¹⁷ De Grote Raad voor de Nederlanden te Mechelen was de hoogste rechtbank in de Spaanse, later Oostenrijkse Nederlanden; zie WYFFELS A., 'De Grote Raad voor de Nederlanden te Mechelen (ca. 1445-1797)', in AERTS E. e.a. (eds.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, Band 1, ARA, Studia 55, Brussel, 1994, p. 448-461.

om een verzoekschrift in te dienen bij de Grote Raad van Mechelen. De dreigbrief van 12 juni 1788 was in het Frans opgesteld: *Nous vous ordonnons de commencer demain à la première heure de remettre le dit théâtre tout à votre risque. Et faute de quoi ou d'attendre à remettre le dit théâtre comme vous êtes ordonné par cette missive, nous le prendrons pour refus et chargeons le Fiscal de Flandre pour prise de corps à votre charge. Quand à la rémission dudit théâtre il nous sera libre de consentir de jouer leur jeu, et à l'avenir de ne plus hasarder un tel excès sous peine arbitraire ni vous hasarder de courir à Bruxelles avant d'avoir exécuté cette ordonnance a cause que tous ceux seront mis en prison, a tant Dieu vous aide à sa sauvegarde.* Vrij vertaald: het bestuur moest meteen het theater heropbouwen, anders zou men de Fiscaal van Vlaanderen inschakelen, een hoge ambtenaar die belast was met het toezicht op de handhaving van de openbare orde. De actievoerders zouden beslissen of de troep het stuk mocht opvoeren en schepenen die nog zoiets aandurfd, zouden in de gevangenis belanden. Of de schrijver in kwestie daadwerkelijk de autoriteit bezat om deze eisen te stellen, laat staan af te dwingen, is nog maar de vraag. De arts vermoedde ook dat het schimpdicht waarvan sprake uit Leuven kwam. Volgens herbergier De Smet en zijn vrouw, die het document hadden gelezen, luidde de tekst ongeveer als volgt:

*Den wolf²¹⁸ die slijkt de schapen²¹⁹ in,
den herder²²⁰ moet hun vrijden,
graet wie dat hier woont,
den slicker of den vrijder,
t'retorica die spant de croon,
gij stiercop²²¹ moet hier wetten vieren,
Loven²²² is hier patroon,
en sal in t'cort hier hulpe stieren*

Dit studentikoos vers is duidelijk gematigder van toon dan de inhoud van de dreigbrieven en lijkt eerder anti-establishment dan anti-klerikaal. De tweestrijd tussen de baljuw en de arts kan men in een bredere context ook zien als een conflict tussen een vertegenwoordiger van de gevestigde orde en een intellectueel uit de gegoede burgerij die

²¹⁸ Mogelijke verklaringen: de (plaatselijke) overheid.

²¹⁹ De bevolking.

²²⁰ De pastoor.

²²¹ De baljuw.

²²² De universiteitsstad Leuven.

een gekend aanhanger was van het Vonckisme, een beweging die via het cijnskiesrecht meer politieke rechten opeiste voor deze bevolgingsklasse onder invloed van de Franse Verlichtingswaarden. Dokter Debbaut werd in december 1792 verkozen als voorzitter van de lokale vertegenwoordigers van de nieuwe Franse republiek²²³.

Francis Gijselink en Judocus Van Damme beten fel van zich af tijdens hun verhoor van 26 juli 1788. Zij beaamden *dat de selve spelen moeten geexamineert sijn door den visitateur der boecken van den quartiere*, een aangestelde censor van boeken binnen het Gentse Kwartier. Een opdracht voor de toenmalige landdeken, de pastoor van Lebbeke²²⁴, die geen bezwaren formuleerde na het bijwonen van twee proefvoorstellingen, zolang de pastoor van Kalken er ook geen graten in zag. Toen de acteurs hem opzochten, mompelde die echter iets onverstaanbaars en weigerde om een voorstelling te bekijken. Ze contacteerden dan maar de kanunnik De Grave²²⁵, de cantor (koorleider) en de *scholaster* (schoolhoofd) van het Gentse Sint-Baafskapittel. Die wilden ook niet meewerken omdat het hun zaak niet was. De jongemannen meenden dat ze zeker niet gezondigd hadden tegen het katholieke geloof, want ze waren nadien bij de pastoor van het Gentse kasteel geweest die *minsaem op hun vrindelijck versoeck het selve spel heeft oversien ende aen hun heeft gedeclareert dat hij daer inne niet en weet waeromme het selve niet en soude mogen verthoont worden*. Aangezien zij al het mogelijke gedaan hadden en niemand het toneelstuk afkeurde, gingen zij ervan uit alles in orde was. Als zij iets fouts hadden gedaan, was de parochiepastoor *die ten dien tijde stom liet het motif*, omdat die zijn verantwoordelijkheid niet had opgenomen zoals het plakkaat voorschreef. Volgens hen was ook de baljuw nalatig, want die had eerst geen bezwaar, maar krabbelde terug toen hij hoorde dat de pastoor verstek liet gaan. Bovendien had de Raad van Vlaanderen enkel ingestemd met de afbraak en het bewarend beslag van het theater

²²³ DE POTTER F., BROECKAERT J., o.c., 1889, Kalken, p. 23-31.

²²⁴ Petrus Franciscus Nys, geboren te Beveren, werd pastoor van Lebbeke op 20 juni 1762. Hij werd deken van het Dendermondse op 20 mei 1767. Hij overleed op 29 september 1790; zie VERHOEF TH., *Geschiedenis der Mirakuleuze Kerk van Lebbeke*, Gent, 1860, p. 68.

²²⁵ Egidius Franciscus de Grave, geboren te Sint-Niklaas op 27 september 1730 en priester gewijd op 18 december 1756. Hij werd kannunik op 9 november 1767, en cantor van het Sint-Baafskapittel te Gent in april 1770. Hij overleed te Gent op 18 maart 1813; zie SCHOKKAERT L. (red.), o.c., deel I, Leuven, 1997, p. 129, nr. 1303.

*periculo petentis*²²⁶, maar zonder een verbod omdat de raadsheren aanvoelden *dat hier loock in den meers was*²²⁷, namelijk *dat men dese eenvoudige verweirders malinaiselijck* (met kwaad opzet) *om den thuijn waeren lijdende met het gemelde spel niet te willen oversien*, dixit de acteurs. Zij gingen ermee akkoord dat een onderzoek van onafhankelijke experten zou uitwijzen of de inbeslagname terecht was en het toneelstuk naar de geest van het plakkaat mocht opgevoerd worden of niet.

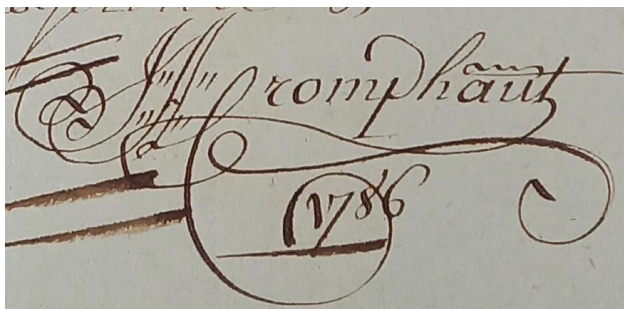
De Raad van Vlaanderen velde het volgende vonnis: *geconcludeert woort tot sheeschers* (eisers) *niet ontfangelykhede in de conclusien bij hunne requeste* (verzoekschrift) *genomen ende voorts renversairelijck dat quaet verklaerende het afbreken van den theater der verweiders den heeschere sal woorden gecondemneert den selven te redentigreren ter plaetse al waer hij den selven heeft doen afbreken, mitsgaeders dat naer examinatie van het questieus spel ex officie ende ten laste van ongelijke gedaen aen de verweirders sal woorden gepermiteert het selve publiquelijck te verthoonen ende de heeschers sullen woorden gecondemneert in de costen schaeden ende interesten voor de gemelde afbrekinge geleden ende met condemnatie in de costen van den processe ter tauxatie*. De eis van het dorpsbestuur werd dus niet ontvankelijk verklaard, met een veroordeling tot het betalen van een schadevergoeding voor de afbraak van het theater en de proceskosten. Na goedkeuring van de aan te stellen experten moest men het podium op dezelfde plek heropbouwen, en mocht de voorstelling opnieuw plaatsvinden.

Op 7 augustus 1788 kwam Francis Vanden Broecke op borgtocht vrij zodat hij zijn *voermanschap, boeren affaires en landtsneeringe* opnieuw kon opnemen, maar hij moest zich wel ter beschikking houden van het gerecht. De dag nadien was het de beurt aan Judocus Van Damme en Philippus Van Iper. Op 21 augustus besliste de Raad van Vlaanderen dat men de rechtsvervolging moest staken, wat het dorpsbestuur op 23 augustus na advies bekrachtigde tijdens een buitengewone vergadering.

²²⁶ Te vertalen als “op eigen risico”, met een mogelijke schadevergoeding bij een beslag dat via een vonnis wordt herroepen. Zie:

<https://bibliotheek.kuleuven.be/rbibliotheek/collectie/archieven/rtb/1959-5.pdf>.

²²⁷ Er is onraad (GEERTS E., HEESTERMANS H. (red.), *Het van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, Utrecht-Antwerpen, 1992, p. 1706). Vrij omschreven: er was iets niet pluis.

Illustratie 16. Handtekening van baljuw Joannes Alexander Cromphaut, 1786.
(RAG, Familiearchief Cromphaut, 6)

Tijdens de Brabantse Omwenteling (1789-1790), een opstand van de Zuidelijke Nederlanden tegen het Oostenrijkse gezag van keizer Jozef II, liep het voor baljuw Cromphaut fout. In november 1789 werd hij een eerste keer aangehouden omdat hij weigerde keizerlijke deserteurs uit te leveren die hij onder zijn hoede had genomen. En op 13 februari 1790 werd hij als anti-patriot samen met onderwijzer Pieter Van Boxelaer opnieuw gearresteerd wegens ‘oproerige gesprekken’²²⁸. De vrouw van Kalken²²⁹ ontsloeg hem daarop uit zijn functie, een beslissing die de Raad van Vlaanderen op 17 juli 1790 bekrachtigde omwille van zijn *aengecleeftheijt ende getrouwigheijt* aan de keizer, maar toch zou dit niet het definitieve einde van zijn loopbaan betekenen²³⁰.

Cromphaut werd geboren en gedoopt te Kalken op 2 november 1759 als zoon van Judocus en Catharina Francisca De Maret, met de vorige baljuw Joannes De Baere als doopgetuige. Cromphaut huwde met Gertruda De Rycke. Vader Judocus was griffier van de parochie Kalken.

²²⁸ D’HOKER-CLAEYS A., ‘De omwenteling van 1789-1790 in het oosten en zuid-oosten van de provincie Vlaanderen’, *Het Land Van Aalst*, XXIV, 1972, 4-5, p. 149-208, pp. 189.

²²⁹ Elisabeth Pauline de Gand-Vilain, geboren op 20 oktober 1737 als dochter van Alexandre Maximilien de Gand-Vilain (1683-1759) en Elisabeth Pauline Marguerite Françoise de la Rochefoucauld (1717-1773). Zij erfde de heerlijkheid Kalken van haar oom Louis de Gand-Vilain, die kinderloos stierf, en huwde op 11 januari 1755 te Parijs met Louis-Léon-Félicité de Brancas. Zij stierf onder de guillotine te Parijs op 16 februari 1794. Zie ROEGERS J. (o.l.v.), DEREZ M., NELISSEN M., TYTGAT J.-P., VERBRUGGE A. (red.), *Arenberg in de Lage Landen*, Leuven, 2002, p. 300-301.

²³⁰ VAN DE SOMPEL A., ‘Begeleidende tekst voor de bijdrage. Uit het familiearchief Cromphaut-Ressegem-Borsbeke en Kalken en aanverwante familie Demaret door Van Isterdael H., Moeilijke tijden voor baljuw Joannes Alexander Cromphaut’, *Castellum*, XIII, nr. 1, 1996, p. 41-42.

Hij overleed te Kalken op 17 januari 1825 en werd er de dag nadien begraven.

25. CONSTANTINUS JOSEPHUS VANDER BRUGGEN
van 30 maart 1790 tot 21 september 1790

Hij vestigde zich ten tijde van zijn huwelijk met Anna Theresia Van Wesemael (Kalken, 4 mei 1790) te Kalken en werd tijdelijk als plaatsvervanger aangesteld van Joannes Alexander Cromphaut. Hij komt voor in wettelijke passeringen als baljuw en meier van 30 maart 1790 tot 21 september 1790²³¹.

Constantinus Josephus Vander Bruggen overleed te Kalken op 26 december 1819 in de leeftijd van vijfenzeftig jaar.

26. JACOBUS (Jaques) LEIRENS
van 5 oktober 1790 tot 30 oktober 1791

Jacobus Leirens was notaris en ontvanger van de Provinciale Staten en woonde te Wetteren. Op 5 oktober 1790 benoemde de Prinses van Izeghem, vrouw van Kalken, hem tot nieuwe baljuw en meier *pour autant de temps qu'il nous plaira*²³². Hij komt nog voor in een wettelijke passering van 30 oktober 1791²³³.

Ene Jacobus Leirens, zoon van Livinus Franciscus en Joanna Van Der Meiren, werd geboren en gedoopt te Wetteren op 22 februari 1758 in de Sint-Gertrudisparochie. Hij was tweemaal gehuwd, eerst met Isabelle Cooppal en nadien in 1790 met Joanna Catharina Musschebroeck. Hij overleed te Gent op 73-jarige leeftijd in de Violettestraat op 17 december 1831.

24 (bis). JOANNES ALEXANDER CROMPHAUT
van januari 1792 tot 22 december 1795

Joannes Alexander Cromphaut ging met succes tegen zijn ontslag in beroep voor de Grote Raad van Mechelen²³⁴, die beval dat de zittende baljuw Leirens in zijn voordeel moest aftreden. Niettegenstaande het Kalkense bestuur in een brief van 4 mei 1791 opperde dat Cromphaut was afgezet door *de vrouwe princesse onser prochie dewelke eenen*

²³¹ RAG, OAK, 158, Wettelijke passeringen 1786-1796, f°131v° en f°140v°.

²³² VAN DE SOMPEL A., o.c., 1996, p. 41.

²³³ RAG, OAK, 158, Wettelijke passeringen 1786-1796, f°175r°.

²³⁴ Het archief van deze rechtbank met mogelijk zijn bewaarde procesbundel bevindt zich in het ARA, maar de reeks *Processen uit Vlaanderen* (circa 360 strekkende meter) is nog niet ontsloten (mail ARA, 13 oktober 2023).

anderen met eene legale commissie heeft voorsien die wy schuldigh syn te respecteren tot dat anders by rechte ende sententie sal wesen, kon hij vanaf januari 1792 opnieuw aan de slag. Op 18 december van datzelfde jaar legde hij samen met zijn officieren de eed af van *getrouwheid aan het volk: hunnen eenigen wettigen souverein* voor de pas verkozen republikeinse vertegenwoordigers van de ‘vrije gemeente’ Kalken. Hoewel de Franse bewindvoerder de lokale mandaten afschafte per decreet van 26 juni 1795, bleven alle lokale ambtenaren zeker nog tot 22 december 1795 actief²³⁵. Nadien kwam er definitief een einde aan het tijdperk van de baljuws. In 1796 woonde hij als *ex bailliu* vlakbij zijn zussen Isabella Christina en Maria Angelina in Kalkendorp²³⁶.

IV. Besluit

Gezien het financiële belang hoeft het niet te verwonderen dat de baljuws af en toe in conflict raakten met hun werkgever, wat kon leiden tot een schorsing of ontslag. In verschillende gevallen trad een (schoon)zoon in de voetsporen van zijn vader of nauwe verwant, een fenomeen dat we ook vaststelden bij de griffiers van Kalken en de baljuws van de heerlijkheid Raveschoot. De ambtsperiode varieerde sterk, van slechts enkele maanden tot verschillende decennia. Deze studie voltooit het drieluik rond de baljuws van Laarne, Kalken en Raveschoot dat een handig referentiekader biedt aan historici, genealogen, studenten, filologen, heemkundigen en andere geïnteresseerden.

²³⁵ VAN DE SOMPEL A., o.c., 1996, p. 42.

²³⁶ MEYS M., *Kalken, Volkstelling 1796, Scheldedepartement*, Gent, 1998, p. 3.

Bijlage

Geannoteerde transcriptie van de bevoegdheidsovereenkomst tussen baljuw Nicolaes Van Hecke en de meier²³⁷ van Kalken (anno 1638)²³⁸

Rechten ende Usantien (gebruiken) gheobserveert tusschen den Bailliu ende meyer van Calckene

Eerst alle arresten op personen worden ghedaen byden Bailliu ofte meyer die eerst van partijen aensocht wordt

Den Bailliu vermach oock alle restanten van coeyghelt²³⁹ maelghelt²⁴⁰ vutsendynghen²⁴¹ ende anderssins te hinnen die hem ghepresenteerd worden, hoe wel dat het selve alhier byden meyer merst wordt ghedaen

Vermach oock den Bailliu te gaen visiteren de kelders vande herberghen ende anderssins, ende competeren den Bailliu de boeten daertoe staende ter exclusie vanden meyer²⁴²

Alle boeten gheene vutghesteken nochte ghereserveert soo groote als cleene competeren den Bailliu alleene ter exclusie vanden meyer, ende is den meyer ghehauden de zelve boeten hem ter kennesse commende den Bailliu aen te brijnghen

Alle calaignien (aanklachten) moeten ende worden ghedaen byden Bailliu soo wel die hem aenghebrocht worden als die hy is vindende ter exclusie vanden meyer

Den Bailliu vermach te gheven consent omme te gaene ofte ryden deur eenighe passage van cauteren ofte velden daer partijen is by becort²⁴³ en worden ofte schade en hebben, ende niet den meyer

Dofficiers syn ghehauden alle calaignien over te brynghen aenden Bailliu ende niet aenden meyer ghemeerckt hy gheenderande boeten en vermach te trecken soo voorseyt is

Den Bailliu compt alleene toe de vierschaere ende wettelicke daeghen, alle rekenynghen, staeten van goede, alle eeden af te nemen soo van vooghdn oorconden

²³⁷ Meier Jan Dierick was reeds in 1635 overleden, wellicht ging het om Pieter Van De Zijpe, in deze functie vermeld in het eerste wezenboek van Kalken begin 1639. Zie MEYS M., VANROLLEGHEM N., o.c., 2005, p. 1.

²³⁸ RAG, Algemeen Familiefonds, 756. Mogelijk waren er conflicten gerezen en besloot men om de bevoegdheden duidelijker af te bakenen. Zoals reeds vermeld cumuleerde de baljuw deze functies vanaf eind zeventiende eeuw. De inhoud vertoont veel overeenkomsten met een eigentijds handschrift uit Laarne van baljuw Niclaeys Dannoy, actief tussen 1629 en 1646 (RAG, Algemeen Familiefonds, 761). Voor de transcriptie, zie SCHEPENS E., 'Bevoegdheidsovereenkomst tussen baljuw en meier te Laarne', *Castellum*, XII, nr. 1, 1995, p. 26-29.

²³⁹ Betaling voor het recht om een koe te laten grazen in de gemene weide (MNW).

²⁴⁰ Belasting op het gemalen koren (MNW).

²⁴¹ Aanklachten of vorderingen (MNW).

²⁴² Wellicht voor de controle van de accijnzen op drank en spijs. Hiervoor was de meier niet bevoegd.

²⁴³ Iemand te kort doen in zijn rechten (MNW). Het afdwingen van het recht op passage of de eis tot vergoedingen bij akkerschade werden behandeld tijdens rechtszittingen en staan genoteerd in de Kalkense ferieboeken, bewaard vanaf 1556 in RAG, OAK, nummers 97-107.

als anderssins, ende voorts alle acten van passerynghe hoedaenich die souden moghen wesen gheene ghesondert (zonder uitzondering) ter exclusie vanden meyer Den Bailliu competeert alle straetberyt, beken ende balleuckganchen ter exclusie vanden meyer

Heeft ook alle criminele zaecken met mannen van leene ende schepenen ter exclusie vanden meyer

Van ghelycken heeft den Bailliu alle kerckgheboden gheene ghereserveert, dan alleene doet den meyer de kerckgheboden soo wanneer hy eenighe goedynghen vut crachte van acte is decreterende²⁴⁴, sonder meer

Aengaende het schutten van eenighe beesten schaede doende worden de boeten ghetrocken by den bailliu ofte meyer die de selve beesten is vindende en schuttende, hoe wel volghende de placcaeten den Bailliu soude ghesondert syn thebben syn derde vande schutboeten byden meyer ghedaen als representerende de plaetse vanden heere Alle vercoopynghen met den clopslach²⁴⁵ worden ordinairelyck ghedaen by den meyer Den meyer is ordinairelyck oock doende alle sommatien (aanmaningen) ende executien van acten, hoe wel den Bailliu tselve oock soude vermoghen te doene dus aensocht synde zonder den meyer daerjnnne te aensiene

Latere toevoeging: Item van haut te cappen gars over te maeyen ende anderssins competeert de boete aenden Bailliu ten waere den meyer ofte officier tselve aenghebrocht hadde, soo wanneer hy meyer ofte officier sal profftyteren tderde vanden boete als aenbryngher

Ita est²⁴⁶ N Van Hecke 1638

Bronnen

Niet-gepubliceerde bronnen

Algemeen Rijksarchief Brussel (ARA), Familiefonds de Merode-Westerloo

PA.E 663-640-659-690-744-810-985-1078-1102; T396-594; VD 634-651-668-720-869-895-954-984; VDA 95a-95/2-420; VDB 1651/2/3-265-301-332; VDC 741.

Rijksarchief Gent (RAG)

Algemeen Familiefonds, Familiearchief Prinsen van Izegem, 2. Arrondissement Dendermonde, a. Kalken, Personeel, 105 (stuk in verband met het baljuwschap van Kalken, 1755) en 110-124 (rekeningen van de goederen van Kalken, 1738-1762).

Algemeen Familiefonds, 2632, Familiearchief Papejans de Morchoven, Stukken betreffende renten te Wetteren, Kalken en Schellebelle, s.d. 15de eeuw; kopies van bezegelde charters en Latijnse akten uit de tweede helft van de 15de eeuw en begin 16de eeuw.

Algemeen Familiefonds, nummers 756 en 4187 (renteboek).

Familiearchief Cromphaut, zes stukken van het proces voor de Schepenbank van Kalken van Jan Alexander Cromphaut, baljuw en meier van Kalken en Nieuwengaver tegen Jan Jacobus Debbaudt, licentiaat in de medicijnen te Kalken, over de betaling van salaris (1785-1786).

Archief van 's-Heiligs-Kerstkerk te Gent, nummers 235 en 236.

Archief van Sint-Baafs van Bisdom Gent, K83, Specificatie van fundaties en kalender van jaargetijden van pastoor Lucas Mersie (21/04/1655).

²⁴⁴ Goederen verkopen ter uitvoering van een vonnis (VMNW).

²⁴⁵ Hamerslag, waarmee bij een veiling het verkochte goed aan de hoogste bieder toegewezen wordt (WNT).

²⁴⁶ Latijn voor “zo is het”, “zo staat er”.

- Archief van de Abdij van Roosenberg te Waasmunster (1258-1994), 642 (Slaeper).
 Oud archief van de gemeente Kalken (OAK), 97 (Ferieboek 1556-1565) en 131 tot en met 192 (Wettelijke passeringen 1517-1795).
 Archief van de Sint-Denijskerk te Kalken, 326 (Jaargetijden ten laste van kerk en de armendis, 1693-1777), 454 (Goederen circa 1550) en 458 (Goedereninventaris Tafel van de Heilige Geest).
 Archief Raad van Vlaanderen, 7522, 7524, 7541 (Registers van sententies en appointementen interlocutoire), 27641 (schepenen van Kalken en de heerlijkheid Nieuwengaver en Jan-Alexander Cromphaut, baljuw van Kalken, eisers, contra Frans Gijsselinck en consoorten: toneelvertoningen niettegenstaande verbod) en 31189 (Rekeningen van goederen onder de heerlijkheid Kalken, 1685-1699).
 Fonds Abdij van Nieuwenbos, charters, R12.

Stadsarchief Aalst (SAA)

Archief hoofdcollege van het Land van Aalst, 14277, dossier Jan Van Wetteren.

Stadsarchief Gent (SAG)

- Tiende penningkohieren van Kalken (1574).
 Tiende penningkohieren van Wetteren (1572).
 Vijfde penningkohieren van Wetteren (1577).
 Reeks 301, Algemene registers van de schepenen van de Keure (1339-1679).
 Reeks 330, Algemene registers van de schepenen van Gedele (1349-1795).

Erfgoedbibliotheek Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne

- Fonds Marcel Meys, 795 (samenvattende transcriptie RAG, OAK, 97, Ferieboeken 1556-1565, folio's 1-6, s.d.), 796 (samenvattende transcriptie RAG, OAK, 131, Wettelijke passeringen 1528-1542, folio's 1-60v°, s.d.) en 797 (samenvattende transcriptie RAG, OAK, 131, Wettelijke passeringen 1528-1542, folio's 48v°-67, 2002).

Edingen, Archief en Cultureel Centrum van Arenberg

Inventaire ancien des titres et papiers de la maison d'Isenghien, f°384r°.

Gepubliceerde bronnen

- BALTHAU E., 'Hoofdcijnsplichtigen van de Gentse Sint-Baafsabdij te Kalken en te Laarne (1295-begin 14de eeuw)', *Castellum*, XV, nr. 3, 1998, p. 3-38.
 BALTHAU E., 'Over de subvencien van onsen gheduchten heere ende prinche. Een geschil tussen de hoofdschepenen van het Land van Dendermonde en enkele lokale schepenbanken in 1432', *Gedenkschriften Oudheidkundige Kring der Stad en des Voormaligen Lands van Dendermonde*, serie 4, volume 23, 2004, p. 237-264.
 BALTHAU E., 'Gillis vander Bystert, pastoor van Kalken (1423-1457)', *Castellum*, XXIV, nr. 3, 2007, p. 22-39.
 BALTHAU E., 'Hoofdcijnsplichtigen van de Sint-Baafsabdij van Gent in Laarne en Kalken in de tweede helft van de 14de eeuw', *Castellum*, XXVI, nr. 4, 2009, p. 9-72.
 BALTHAU E., 'Een inventaris van het archief van de heren van Kalken (1228- 1689) van het begin van de 18de eeuw', *Castellum*, XXXII, nr. 4, 2015, p. 5-38.
 BLOCKMANS W.P., HOLENSTEIN A., MATHIEU J. (ed.), *Empowering Interactions. Political Cultures and the Empowering of the State in Europa 1300-1900*, Farnham, 2009.
 BOGAERT E., VAN DE SOMPEL A., *Kalken: van de Franse Revolutie tot de gemeentefusie met Laarne. Bijdragen tot het historisch onderzoek*, Kalken, 1997.
 BRINE D., *Pious Memories: The Wall-Mounted Memorial in the Burgundian Netherlands*, Leiden, 2015.
 BROECKAERT J., *Geschiedenis van Wetteren, gevolgd van eene historische schets der omliggende gemeenten*, Gent, 1862.
 BUNTINX W., 'Het Reglement van den platten lande (1672) en de dorpscomptabiliteit in het

- Land van Dendermonde', *Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, Gedenkschriften*, Derde reeks, XVI, 1967/2, p. 161-179.
- BUYLAERT F. et al., 'De adel ingelijst. "Adelslijsten" voor het graafschap Vlaanderen in de veertiende en vijftiende eeuw', *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, 2007, p. 47-187.
- CLOET M., *Itinerarium visitationum Antonii Triest episcopi Gandavensis (1623-1654). De visitatieverslagen van bisschop Triest*, Leuven, 1976.
- CLOET M., 'Dekens, decanaten en parochies', in CLOET M., COLLIN L., BOUDENS R., *Het bisdom Gent (1559-1991. Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, p. 136-139.
- DAUWE C., *Calcken door de Eeuwen heen: historische bijdragen getrokken uit de archieven der gemeente*, Kalken, 1908.
- DEBRABANDERE F., *Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*, Brussel, 1993.
- DE BROUWER J., 'De bestraffing bij de overtreding van de kerkelijke wetten gedurende de 17e en de 18e eeuw, in het aartsbisdom Mechelen en in het bijzonder in het Land van Aalst', *Handelingen - Koninklijke Zuid-Nederlandse maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis*, volume 20, 1966, p. 51-98.
- DE FEYTER S., 'De Bende van Jan de Lichte', *Het Land van Aalst*, XXXIII, 1981, 4-5, p. 169-253.
- DE HEMPTINNE TH., VANDERMAESEN M., 'De ambtenaren van de centrale administratie van het graafschap Vlaanderen van de 12e tot de 14e eeuw', *Tijdschrift voor geschiedenis*, 93, 1980, p. 177-209.
- DELIGNE J., *Mémoires, Volume 10*, Société d'études de la Province de Cambrai, Lille, 1906.
- DENIS DU PÉAGE P., *Recueil de Généalogies lilloises*, Tome 1, 1906, p. 196-198.
- DE POTTER F., BROECKAERT J., *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen, Eerste Reeks, Arrondissement Gent*, Zevende Deel, Gent, 1864-1870.
- DE POTTER F., BROECKAERT J., *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen, Vierde Reeks, Arrondissement Dendermonde, Eerste Deel*, Gent, 1889.
- DE POTTER F., BROECKAERT J., *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Vierde Reeks, Arrondissement Dendermonde, Volume 3*, 1893.
- DE RUYVER L., EECKHOUT F., *Kalken (Sint-Denijs) Parochieregisters Dopen 1604-1796 Trouwen en Begravenissen 1604-1631 en 1663-1796*, Gent, 1998-2007.
- DE RUYVER L., *Kalken (Sint-Denijs) Parochieregisters Dopen 1797-1900*, Gent, 1998.
- DES ROCHES J. (red.), *Nederduitsch-Fransch Woordenboek*, Antwerpen, 1820.
- DE VROEDE M., *Meesters en meesteressen, Een sociale geschiedenis van de leerkrachten lager onderwijs in België. Deel I, het Ancien Régime*, Leuven, 1999.
- DE WILDE J.R.J., 'De afwijzing van een aanvraag voor toneelopvoeringen in Laarne (1820)', *Castellum*, XXII, nr. 1, 2005, p. 17-22.
- DE WILDE J.R.J., 'De baljuws van Laarne: hun chronologie en hun eed', *Castellum*, XXXI, nr. 1, 2014, p. 9-26.
- D'HOKER-CLAEYS A., 'De omwenteling van 1789-1790 in in het oosten en zuidoosten van de provincie Vlaanderen', *Het Land Van Aalst*, XXIV, 1972, 4-5, p. 149-208.
- GEERTS E., HEESTERMANS H. (red.), *Het van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, Utrecht-Antwerpen, 1992.
- GEVAERT M., *Regesten op de Jaarregisters van de Keure, Schepenenjaar 1406-1407*, Gent, 1983.
- GYSELING M., PYNENBURG W., *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300)*, 's-Gravenhage, 1977-1987.
- HAEGHENS L., 'Een erfelijke renteverkoop voor de schepenen van Kalken uit 1466, opgenomen in de "slaepere" van de abdij van Roosenberg', *Castellum*, XXX, nr. 2, 2013, p. 7-16.
- HAEGHENS L., 'Eigenaars en baljuws van de heerlijkheid Raveschoot te Kalken', *Castellum*, XXXI, nr. 1, 2014, p. 27-36.
- HAEGHENS L., 'Crim van tooverie: heksenwaan in Kalken anno 1607', *Castellum*, XXXVIII, nr. 4, 2021, p. 5-19.
- KITTELL E., *From Ad Hoc to Routine. A Case Study in Medieval Bureaucracy*, Philadelphia, 1991.

- LEMAIRE F., *Notice historique sur la ville de Nivelles, et sur les abbesses qui l'ont successivement gouvernée depuis sa fondation jusqu'à la dissolution de son chapitre*, Nivelles, 1848.
- LOWAGIE H., *Par desperation. Zelfmoord in het graafschap Vlaanderen tijdens de Bourgondische periode (1385 -1500). Een sociologische aanpak*, masterscriptie UGent, 2007.
- MADDENS N., 'Het verschil tussen de "pointinghe" en de "zettinghe", voornamelijk in het Brugse Vrije in de periode 1515-1550', *Standen en Landen*, XLIV, Heule, 1968, p. 29-58.
- MADDENS N., 'De beden in het graafschap Vlaanderen tijdens de regering van keizer Karel V (1515-1550)', *Standen en Landen*, 72, Heule, 1978.
- MEYS M., 'De molens van Kalken', *Castellum*, VI, nr. 1, 1989, p. 19-23.
- MEYS M., 'De molens van Kalken', *Castellum*, VII, nr. 1, 1990, p. 28-31.
- MEYS M., 'Honderd bewogen jaren uit de geschiedenis van de Kerk van Kalken, ca. 1550-1650', *Castellum*, XIII, nr. 3, 1991, p. 5-63.
- MEYS M., *Kalken, Volkstelling 1796, Scheldedepartement*, VVF Gent-Digitaal Archief, 1998.
- MEYS M., VANROLLEGHEM N., *Kalken, Staten van Goed 1612-1700*, VVF Gent-Digitaal Archief, 2005.
- MEYS M., BALTHAU E., VAN DE SOMPEL A., 'Een vijftiende-eeuwse renterol van de Tafel van de Heilige Geest van de Sint-Denijsparochie van Kalken', *Castellum*, XXV, nr. 2, 2008, p. 5-25.
- MOELAERT R., 'De grafelijke baljuws-ontvangers van Ursel en Wessegem tussen 1431-1626', *Appeltjes van het Meetjesland*, 25, 1974.
- MOERMAN M., *Een bisschop onder vuur: het episcopaat van Servaas De Quinckere, zevende bisschop van Brugge (1630- 1639)*, masterscriptie UGent, 2013.
- NOWÉ H., *Les baillis comtaux de Flandre des origines à la fin du XIVe siècle*, Académie royale de Belgique. Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques. Mémoires. Collection in-8°- deel XXV, Brussel, 1929.
- ROEGIER J. (o.l.v.), DEREZ M., NELISSEN M., TYTGAT J.-P., VERBRUGGE A. (red.), *Arenberg in de Lage Landen*, Leuven, 2002.
- ROGIER G., *Criminele processen Raad van Vlaanderen (1671-1723)*, Oostende, 2008.
- SCHEPENS E., 'Bevoegdheidsovereenkomst tussen baljuw en meier te Laarne', *Castellum*, XII, nr.1, 1995, p. 26-29.
- SCHOKKAERT L. (red.), *Biografisch repertorium van de priesters van het bisdom Gent 1802-1997*, deel I & II, Leuven, 1997.
- SPEECKE M., ADRIAENS M., DONCHE P., HOLLESTELLE J., BUYLAERT F., *Repertorium van de hogere heerlijkheden van het graafschap Vlaanderen, ca. 1360- ca. 1570*, Historische monografieën Vlaanderen 5, 2 delen, Gent, 2023.
- STALLAERT K.-F. (red.), *Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden, Volume 2*, 1886.
- STEVENS W., *Het Leenhof van Dendermonde*, Knesselare, 2006.
- STEVENS W., *Het Leenhof van Dendermonde tijdens de vijftiende eeuw, Nadere toegang op het archief van de Rekenkamers, delen en banden, 1102 en denombrementen van Vlaanderen, Leenhof van Dendermonde tot 1473, Volume I*, Brussel, 2013.
- TIBBAUT J., VAN DE SOMPEL A., 'Korte kennismaking met een aantal Kalkense burgemeesters: de families Debbaudt en Tibbaut', *Castellum*, XI, nr. 4, 1994, p. 33-40.
- TILLY CH., *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990*, Cambridge, 1994.
- VAN DEN HAUWEELSCHEN D., 'Brieven XIX. Wingene', *Rond den Heerd: een leer- en leesblad voor alle lieden*, volume 6, Brugge, 1870, p. 309-312.
- VANDENSTEEN H., *Regesten op de Jaarregisters van de Keure, Schepenjaar 1401-1402*, Gent, 1981.
- VAN DE SOMPEL A., 'Begeleidende tekst voor de bijdrage. Uit het familiearchief Cromphaut Ressegem-Borsbeke en Kalken en aanverwante familie Demaret door Van Isterdael H., Moeilijke tijden voor baljuw Joannes Alexander Cromphaut', *Castellum*, XIII, nr. 1, 1996, p. 41-42.

- VAN DE WIELE J., *Regesten op de Jaarregisters van de Keure, Schepenjaar 1404-1405*, Gent, 1981.
- VAN ERMEN E., *Het ambtenarenkorps in enkele laatmiddeleeuwse heerlijkheden: een Brabants voorbeeld in Machtstructuren in de plattelandsgemeenschappen in België en aangrenzende gebieden (12de-19de eeuw)*, Handelingen van het 13^e Internationaal Colloquium, Spa, 3-5 sept. 1986, Gemeentekrediet. Historische Uitgaven, reeks in-8°, nr. 77, Brussel, 1988.
- VAN PETEGHEM P., 'De Raad van Vlaanderen', in PREVENIER W., AUGUSTYN B. (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, ARA. Studia 72, Brussel, 199, p. 131-156.
- VAN RHEE C. ET AL. (red.), *Voortschrijdend procesrecht, Een historische verkenning*, Leuven, 2001.
- VAN ROMPAEY J., *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, Jaargang XXIX, nr. 62, Brussel, 1967.
- VERFAILLIE J., *Het archief van de Raad van Vlaanderen (1386-1795)*, Gids voor de gebruiker, Brussel, 2014.
- VERHOEF TH., *Geschiedenis der Mirakuleuze Kerk van Lebbeke*, Gent, 1860.
- WARLOP E., *De Vlaamse adel voor 1300*, deel I, Handzame, 1968, p. 114-207.
- WEEMAES R., *Visitatieverslagen van Karel Maes, bisschop van Gent Diarium mei-juni 1611*, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel, 1987.
- WYFFELS A., 'De Grote Raad voor de Nederlanden te Mechelen (ca. 1445-1797)', in AERTS E. e.a. (eds.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, Band 1, ARA, Studia 55, Brussel, 1994, p. 448-461.

Online woordenboeken

- Dictionnaire de l'Académie française, 3ème édition, 1740.
(<https://www.dictionnaire-academie.fr/>).
- Middelnederlandsch Handwoordenboek, VERDAM J., 's-Gravenhage, 1911.
(<https://www.dbnl.org/>).
- Historische woordenboeken - Instituut voor de Nederlandse Taal - De Geïntegreerde Taalbank, Middelnederlandsch Woordenboek, Vroegmiddelnederlands Woordenboek en Woordenboek der Nederlandsche Taal. (<https://gtb.ivdnt.org/search/>).
- Nederduitsch Taalkundig Woordenboek W-Z. (<https://www.dbnl.org/>).
- <https://www.ensie.nl/van-dale/>. <https://www.etymologiebank.nl/>.
- <https://www.vlaamswwoordenboek.be>. <https://www.vandale.nl>.

Websites

- <https://archive.org/web/>
- <https://geertvandamme.blogspot.com/>
- <https://nl.geneanet.org>
- <https://search.arch.be/nl/>
- <https://www.bloggen.be/haeghens/>
- <https://www.familiegeschiedenis.be/sites/default/files/inline-files/OudeMatenEnGewichten.pdf>.
- <https://sites.google.com/site/heemkringascania/documenten/familie-de-cotereau>.
- <https://stad.gent/nl/cultuur-sport-vrije-tijd/cultuur/archief-gent>.
- <https://www.hkschellebelle.be/kalkense-meersen>.
- https://www.le-petit-bruges.be/html_LPB_geschiedenis/rechtspraak.html
- <https://familienaam.be/>
- <https://mijnplatteland.com/>
- <https://openjournals.ugent.be>
- <https://ugent.academia.edu/EricBalthau>

Vragen en/of reacties

luchaeghens@gmail.com